

Поводом канонизације патријарха Пајсија и његовог прибрајања Реду Светих приложићемо једно поглавље из књиге *Светосавски огледи из догматичке философије* аутора Мандића Давора. Поглавље је посвећено баш патријарху Пајсију Јањевцу и Књигољупцу.

Патријарх Пајсије

мудрост Божанског погледа

Патријарх Пајсије (1542 – 1647/49). Рођен у месту Јањевицу на Косову и Метохији. Патријарх постаје 1614. године. По месту добија и надимак: Јањевац. Потиче из свештеничке породице која је у Јањевицу, са осталим народом, основала школу коју Пајсеј похађа све до одласка у Грачаницу и стицања одређеног вишег образовања. Духовно уздизање и поучавање патријарха Пајсија преузима његов претходник, тадашњи патријарх Јован Кантул.

Много се прича о политичком и дипломатском ангажману патријарха Пајсија, а слаб је нагласак на његов духовни рад. Ипак, и у нас је увек неко од изузетних појединаца обраћао пажњу и на то, али је метеж савремености и неке нове невоље, заглушивао звук и поруку прошлости.

Патријарх Пајсије је мост, златни мост између наше средњовековне прошлости и наше нововековне садашњости, па све до Будућег Века. Он је онај јеванђелски Христов мудри књижевник који из своје ризнице износи старо и ново. Мудри књижевник, како то звучи божански тачно када се односи на нашу духовност и културно стваралаштво: мудрост – књижевност – богословност – научност; књижевно – философско – теолошко – научна сједињеност. То је духовни лик и самог Пајсија Јањевица. О овом последњем духовном облику научности самога патријарха Пајсија изјаснио се и професор Никола Радојчић у свом тексту *Народна традиција у делу Пајсија Јањевица*: "Патријарх Пајсије истиче, на особит начин, своје научно занимање за порекло и прошлост Срба, што се још не би морало сматрати новином, но начин задовољења радозналости сасвим је нов."¹

"Из српске средњовековне историјографије задржан је само предмет – владарски лик, док су извори обогаћени народном традицијом и, можда, страном, инојезичном, али негрчком, литературом. Главна сврха разлагања је, за оно доба, научна, јер је основни потицај за овај напор патријарха Пајсија истекао из жеље за упознавањем српске прошлости."² Многи истакнути појединци српске интелигенције су се бавили делом патријарха Пајсија. Ми ћемо набројати неке од њих: Стојан Новаковић, Иларион Руварац, Павле Поповић, Димитрије Богдановић, Томислав Јовановић.

Мудри патријарх Пајсије трудио се на путу Божје мудрости на коме је од утробе мајке своје био. Философија је, српски гледано, МудроЉубав. А Бог је та најузвишенија МудроЉубав. Патријарх Пајсије је свакако био путник на путу мудрољубави. У доба турског ропства, насилна од безбожника, како би Пајсеј уобичајавао да говори, у то доба када је смрт косила у откосима, када је насиље било једини језик разумевања, када Срби доживљавају својеврсни смак сопственог народа, тада древномудри патријарх Пајсије, пун љубави према свом роду ради и дела, и духовно и физички.

¹ СТАРА КЊИЖЕВНОСТ, приредио ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ, НОЛИТ, БЕОГРАД, 1965, стр. 552

² Исто, стр. 553

Ми ћемо у наредним редовима посветити пажњу, пре свега, писаним радовима патријарха Пајсија, који су бисери мудрости и бездан трезвености. Када би сваку патријархову реч изобразили ми не бисмо до краја успели да исцрпимо сва значења Мудрости у патријарховом делу. Јер свака од тих значења јесу исијавања божанске мудрости. Зато ћемо се потрудити, да изобразимо, колико је год могуће та значења Мудрости кроз овај рад.

"Када те божаствена жудња распаљиваше,/ брата свог љубав заборавио ниси,/ из далеке земље дошао јеси у своје отачаство,/ брата умрла нашао јеси/ и пошто ридање и вапај велики беху/ да с тим престану наредио јеси,/ и руке своје преподобне у вис подигавши/ са сузама се помолио јеси Господу Богу своме/ и Божјим мигом брата оживео јеси,/ и жељу остваривши првовенчани краљ Стефан/ сада се мења и Симон се монах нарече/ слава дивноме твом доласку."³

Миг Божји = Божји поглед који чуда ствара, мртве васкрсава, краљеве у монахе претвара, а монахе у богове. Толика је снага мудрости Божанског погледа.

Патријарх Пајсије је изградио и једну врло занимљиву и посве оригиналну теорију сазнања. Као писац XVI/XVII–ог века и као духовна фигура представљао је везивно ткиво помоћу ког веземо историјске нити и до самог савременог доба. Ту су присутни крајње занимљиви погледи патријарха Пајсија на тему знања. Већ у свом *Житију Цара Уроша* он повлачи изразито значајне тезе из ове тематике које производе изванредне закључке. Узећемо неке примере из овог житија као и неке исказе о знању из целокупног патријарховог дела: "Сам Господ зна да није лаж и многи ми не верује."⁴; "Казују који су у Призрену (да тамо има) неки део главе и у Грачаници два три дела, а друго сам Господ зна."⁵; "Пошто је стан овога био кадгод у граду Петрчу, а кадгод у Звечану, тамо прими крај живота, којим судбама је ово било, сам Господ зна."⁶; "Сам Господ зна."⁷; "Сам Господ зна да само од усрђа и љубави ово написах вашој љубави, да благодат божија буде са свима вама и >>будемо ми једно стадо и један пастир (Јн. 10, 16)<<, и њему припада слава, част и поклоњење, Оцу и Сину и светоме Духу, и сада и увек и на векове векова, амин."⁸ Сад када се осврнимо на исказе о знању из других Пајсијевих дела: "С надземаљским чиновима сад боравиш с небеса примив богосазнање,..."⁹; "Богосазнања светлошћу сијајући..."¹⁰; "Познато је да је твоја светост Богом знана и (да је он) овластио и нашу смерност."¹¹ Оно што нам прво упада у очи јесте тврдња: сам Господ зна, да ли се ради о неким спољно–историјским догађајима или неким унутар–духовно–психолошким доживљајима увек их прати "сам Господ зна", чиме се изводи закључак да увек постоји парче или делић знања који само и искључиво Богу припада. Нека знања Бог даје у потпуности, као што Пајсије говори

³ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета – СКЗ, Београд, 1993, стр. 34

⁴ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије- Пајсије Јањевац: ЖИТИЈЕ ЦАРА УРОША, Београд, "Просвета", 1968, стр. 252

⁵ Исто. стр. 255

⁶ Исто. стр. 257

⁷ Исто. стр. 264

⁸ Исто

⁹ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 63

¹⁰ Исто. стр. 64

¹¹ Исто, стр. 115

за Немању да када је дошао до разума, отворише му се душевне очи, да види и позна Свету Тројицу, Оца и Сина и светога Духа, и да је слави у једном божавству, и да јој се клања, и да поштује пречисту Богородицу, матер Господа нашег Исуса Христа и све свете.¹² Ово употпуњује Пајсијев појам "богосазнање". Оно код њега добија двојак карактер, прво: богосазнање као сазнање и спознаја Бога и друго: богосазнање као познање онога што и Бог зна, тј. као познање свезнања. По Пајсију тамо где је пуно знање неопходно за човечије спасење, тамо Господ даје потпуно сазнање, а тамо где то није неопходно делић и парче знања остају само и и искључиво Богу: Сам Господ зна. То је нека врста богоприпадничког знања, а то богоинтимно знање треба поштовати као што Бог поштује одлуку наше изборности без обзира на њен резултат.

Наставак излагања о философији знања самог патријарха Пајсија наставићемо следећим наводом. Тај навод ће нам указати на ту дубокоспознајну перспективу духовног понирања и захватања нашег изванредног Пајсеја Јањеваца.

"И као некад јави ми се у сан (Урош), и једанпут и други пут: 'Зашто ме, рече, предадoste заборау?' Сам Господ зна да није лаж и многи ми не верује. А на ово сам се усудио на ради некоје похвале. Ово, дакле, помишљах као да не буде ово од демона, лењах се због речи, бојах се заповести, и смишљах како се ја грешни и непотребни смем усудити ово, јер не знађах какав је био његов живот. Опет сам смишљао са сваком усрдношћу и подвигом, и једно нађох у српском летопису, а друго у родослову, и у хрисовуљи пећкој, што је и до данас у пећкој цркви, а друго чувши од светопочивших архиепископа који су били пре нас, пошто сам био веома љубитељ овога, и имао сам жељу да ово разумем и сазнам: откуда изникoше Срби и по чему. И ово уметнух овде на сазнање сваком који жели. Прилежно потраживши рећи ће се истинито, да ћу некад поднети двоструки подсмех: незнања и уједни страшног неразумевања. А опростиће (ми) се сагрешење незнања, само ако не проистиче од лености, која има гордост разума, а што је са незнањем љуто и мрско и недостојно сваког опроштаја. Као што рекох, не рекох ништа моје, но од богодухновених пророка и богонаучених рибара, и богоносних пастира и учитеља, са Богом изложих, колико је могуће, његовом благодаћу и спешешћем Царице и свете српске господе и учитеља наших. Али нико не треба да таји слово божје, ради своје лености, нити да скрива божје истине. Тако да и апостол ка Коринћанима пише: 'Ја примих од Господа што и вама предадох (1 Кор. 11, 23).' "¹³

Пајсије креће од самог Извора Знања: *Сам Господ Зна*. Он указује на само порекло знања, почетак знања. У следећем кораку патријарх Пајсије указује на ту јасну чињеницу да су демони ти који ометају свако сазнање, демони су главни ометачи знања. Патријарх Пајсије ставља у исту раван: "разумем и сазнам". Разумети и сазнати стоје у двојединој повезаности, везани скоро нераскидивом везом. У претходном наводу који смо изложили Пајсеј изображава саму суштину просвете и просвећености у само једној реченици: "И ово уметнух овде на сазнање свакоме који жели". Свако ко

¹² Димитрије Богдановић: Старе српске биографије- Пајсије Јањевац: ЖИТИЈЕ ЦАРА УРОША, Београд, "Просвета", 1968, стр. 253

¹³ Исто, стр. 252

је у потрази за било којим обликом спознаје завређује да ту спознају и пронађе и да му она буде доступна у свако време и на сваком месту.

У следећој етапи Пајсеј излаже супротно предходном а то је: "незнања и уједно страшног нераздевања". Незнање и нераздевање. "А опростиће ми се незнање, само ако не проистиче од лености, која има гордост разума". Лењост која је гордост разума = гордоумље производи незнање. И опет, у завијеној форми, враћају се сметачи знања: демони! Сами и неухватљиви демони јесу носиоци незнања. Плашећи се од прелести демонске Пајсеј зазира од упадања у лажно виђење. С друге стране учестало понављање виђења знак је Бога да је визија истинита што одговара православном предању. Коначно, клупко се одмотава и размена снага знања и незнања излази у потпуности на видело.

За патријарха Пајсија знања је једна Богодатост: "...са Богом изложих, колико је могуће, његовом благодаћу..."

У склопу и наставку излагања о Знању патријарх Пајсије уздиже образац и самог учитељства Божјег које је Бог кроз историју међу своје изабранике посадио: "...од богодуховнених пророка и богонаучених рибара и богоносних пастира и учитеља..." и: "...свете српске господе и учитеља наших."

Само у овим примерима из *Житија Цара Уроша* можемо видети сажет поглед на просветитељство, учитељство, гносеологију, па и антигносеологију демонског ометања, Пајсијев поглед на разум који проиходи из Богоучизма. Богоучизам јесте источник знања и разумности које, по Пајсеју, претстављају разобличење незнања и неразумности проистеклих из ометања демонског. Поглед на Пајсијево излагање просветитељства, знања и учитељства не завршава се претходним наводима. У својим стихирама = химнографима Пајсије износи велики број значења и образаца свеучења, кроз које се виде сви духовни облици свеспознаје:

"Потоцима суза напојивши разум/ скупљајући пошћењем добродетељне плодове/ и као виноград плодовици/ изнео јеси грожђе красно,/ чијом се божественном славом наситивши/ ми чувства душевна наслађујемо ваистину,/ Симоне преподобни,/ моли Христа Бога/ да спасу душе наше."¹⁴

"Благодат духовна у тебе уселивши се,/ као у чистој кротости/ добродетељи обличјем украси те,/ сазнањем и различним даровима просветли те,/ чином краљевства и монаштва/ заиста гласовит јавио си се,/ чинећи духовно узоре духовне,/ достаблажени Симоне преподобни,/ молите се за душе наше."¹⁵

"Молитву и проштење примивши од просветитеља/ опет се одрешујеш од овог сујетног света,/ а велика туга обузе род твој,/ но опет у весеље прелазе/ јер дође светитељ Сава,/ и појања надгробна службе се/ и гробу се предају мошти Симона монаха,/ слава дивноме твом васкрсењу."¹⁶

"Оснажимо ум сазнањем/ и чудесима задивимо се,/ која се збише о уснућу твоме,/ јер пошто ти оде из овог живота/ и пошто три часа минуше,/ молитвом и мољењем првосветитеља/ дух се поврати у своје тело,/ и ти прими монаштво/ што га од

¹⁴ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 35

¹⁵ Исто, стр. 36

¹⁶ Исто, стр. 37

младости желео јеси,/ но како престолу предстојиш/ Христа Бога нашега,/ моли се да се спасу душе наше."¹⁷

"Радуј се, пресветло украшење,/ одиста богозрачно Цркве студеничке,/ процветањем благоухања/ као и цвет Владики Христу посветивши се,/ чисто анђелско живљење с љубављу стекав/ и град светло украсив,/ нека се весели Српска земља и велика црква/ о спомену, данас, светог Симона монаха/ који реке богонадахнутог учења источи/ Христу се молећи/ да нам дарује велику и богату милост."¹⁸

"Симоне богонадахнути,/ омрзнуо јеси царски чин/ и вечним благом наслађујеш,/ што око не виде/ и на срце човеку не узиђе,/ што уготови теби Бог - / то заволео јеси,/ и тиме се посрамише неверни,/ Боже који овога укрепи,/ просветли душе наше."¹⁹

"Ако и дуго у праху земном остао јеси/ но пресветлим зракама просветлив се/ изврстан бивши, вечно блаженство/ наследио јеси, преподобни."²⁰

"Добродетељи твоје ко да исприча/ што их стекао јеси у животу своме,/ страсти угњетавање и плоти мудровања усмртио јеси савршеним умом, достаблажени."²¹

"Просвети, пречиста Дево, рабе твоје,/ која си пресвету Реч тело родила,/ као блага која пева свако створење."²²

"Твојим похвалама, преподобни,/ којим правоверно просветлио јеси цркве,/ гласима меденим почећу да се блажим,/ зато те песмама шујемо,/ оче преподобни Симоне."²³

"Небески владатељ Христос на тврди верних/ као звезду те утврди српском народу,/ твојим сродницима следио јеси/ учењем и сазанањем."²⁴

"Природу променив пропадљиву/ у вечне обитељи ушао јеси, божаствене на земљи/ правоверне цркве просветлив вапијући: Благословен Бог отаца наших."²⁵

"Пастир Србима и водитељ био јеси,/ богомудрога оца учењу/ следио јеси/ што нам учењем и чудесима благодати засија."²⁶

"Под влашћу силе твоје/ Владици притичемо усрдно/ сви на земљи рођени просећи милости/ и милосрђа твога милостивог/ које изливши све нас просвети."²⁷

"О, преславног чуда: тело оживљено би и духовни лик/ о молбеном твом празнику,/ Симоне оче преподобни,/ као јутро свету сијаш,/ таму дубоку прелести/ одагнао јеси од отачаства свога/ и душе верних просветљаваш,/ о, несхватљивог милосрђа твога,/ Владико,/ којим, Христе, спаси душе наше/ као једини благосрдни."²⁸

¹⁷ Исто, стр. 38

¹⁸ Исто, стр. 39

¹⁹ Исто, стр. 41

²⁰ Исто, стр. 43

²¹ Исто, стр. 45

²² Исто

²³ Исто

²⁴ Исто, стр. 46

²⁵ Исто, стр. 48

²⁶ Исто, стр. 50

²⁷ Исто, стр. 56

²⁸ Исто

Представљајући у *Служби Светом Симону*, својеврсном химнографу, своју философију учитељства, знања, разумља и просветитељства, патријарх Пајсије наставља то исто да чини и у стихири службе Светом Цару Урошу.

"Светли данас спомен наста, српско украшење,/ објављењем часних моштију твојих/ на просветљење и похвалу роду твојему,/ Уроше свеблажени,/ дарима добродетелним обогатио се јеси,/ моли се Господу за нас,/ творитеље спомена твога."²⁹

"У светлости светих добродетељи/ просијао јеси светлећи као сунце,/ осијавајући све праведним сијањем,/ данас се радују сви родови/ отачаства језика српског/ моштију твојих јављањем,/ све испунио јеси благоухањем/ и просветлио јеси своје отачаство/ сваком лепотом,/мигом божаственог Духа/ све примио јеси,/ многострадални Урошу,/ моли се за нас/ штоватеље светога спомена твога."³⁰

"Прародитељи твоји молбу творе Господу/ да у последња времена обнове род свој/ на похвалу и просветљење његово/ и на обличење убица твојих,/ а теби на славу и похвалу,/ Урошу преблажени,/ моли се да се спасу душе наше.

Стазом тесном ишао јеси,/ раја ширину достигао јеси,/ род свој просветлио јеси/ чудним делима обасја све подсунчаје,/ обогатио се јеси, дар исцељења примив,/ Урошу достаблажени."³¹

"С надземаљским чиновима сада боравиш/ с небеса примив богосазнање,/ молебне гласе теби одашиљемо:/ Покрени род свој,/ за нас моли се увек/ да сачуване будемо,/ Урошу достаблажени."³²

"Богосазнања светлошћу сијајући/ и светску красоту презрео јеси,/ Авраму у крилу почиваш,/ не презри нас молитеље ти, многострадални,/ и незаборавни Урошу свачасни."³³

"Духовним очима гледајући, чудесни,/ анђелима саревносник постаде,/ просветљаваш све што са вером прилазе/ гробници твојој часној/ и ревнујеш прародитељима својим,/ изврстан међу врсницима јавио си се,/ добродетелима и знањем све задивио јеси,/ многострадални Урошу премили,/ моли се да се спасу душе наше."³⁴

"Изданак благородни просијао јеси,/ мудрошћу и разумом све превазишао јеси/ и безвремену смрт поднео јеси,/ венцем мученичким венча се.

И твојим јављањем/ српске области радује се,/ род свој просветлио јеси/ напослетку јављањем својим/ не заборави и нас молиоце ти."³⁵

"Изданак благородног/ цвет прекрасни јавио си се,/ Урошу свечасни,/ и завишћу убијен био си/ од својих блиских,/ Божијим духом просветљен/ светородна племена светац био јеси/ и мученичким венцем увенча се,/ у ложници небеској боравиш,/ моли се за нас свети,/ творитеље с љубављу спомена твога."³⁶

²⁹ Исто, стр. 61

³⁰ Исто, стр. 62

³¹ Исто

³² Исто, стр. 63

³³ Исто, стр. 64

³⁴ Исто

³⁵ Исто, стр. 70

³⁶ Исто

"Триплети примио јеси венац/ од вишњег дародавца,/ изврстан био си својој обитељи/ и цркву просветлив моштима својим,/ вапијући: Благословите, сва дела Господња Господа."³⁷

"Божаствено обитавалиште будући,/ ти пресветло просветли се,/ Урошу блажени,/ на род свој гледај/ и од недуга и беда избављај,/ да те непрестано величамо."³⁸

"Умудри те вишња сила, те земаљско све презрев/ ум узнео јеси Господу,/ Урошу свечасни,/ на отачаство своје гледај/ и обитељ своју не заборави,/ просветљење нам подај,/ творитељима светога спомена твога."³⁹

"Ума твог не поколеба се тврдост,/ од адаманта тврђи јавио си се/ ако и младић био јеси/ и ниси доспео до пуног узраста/ но Духа светог пун би и благодати,/ диве се и многи гледајући твоје мошти красне/ и цркву своју просветлио јеси различним мирисима,/ свечасни и преблажени."⁴⁰

После обимне духовне грађе које смо овде приказали имамо до краја прецизно приказано духовно поимање патријарха Пајсија: учитељства, просветитељства, разумља и знања. У овим примерима и из њих изводимо закључак да је патријарх Пајсеј онај тип светосавског просветитеља и учитеља која сматра да нема просвећења без Божјег просвећења: "Боже који овога укрепи/ просветли", или: "Божијим духом просветљен", или пак: "Божаствено обитавалиште будући,/ ти пресветло просветли се".

Свакако да онај који је Богом просвећен, он постаје и просветитељ другима: "и просветлио јеси своје отачаство", или: "душе верних просветљаваш", или: "просветљаваш све што са вером прилазе". Светитељ испуњен Божјим просветљењем, просветитељ је свима жељним сазнања.

И опет, по патријарху Пајсију, нема сазнања без Богосазнања: "с небеса примив богосазнање", или: "Богосазнања светлошћу сијајући". Богосазнање је извор сваког сазнања, како устврђује патријарх Пајсије. Ван Богосазнања остаје само незнање, убитачно незнање.

Ни ученост се не може, по патријарху Пајсију стећи ван Бога, а томе у прилог највише говори Пајсијев изаткани појам: *богонаучених рибара*. Нема правога и истинског учизма без Богоучизма, нити праве и истинске учености без Богонаучености.

Његово схватање разума потпуно је у духу српског светосавско – средњовековног схватања разума најпрецизније израженог у делу Светог архиепископа Данила Пећког: "За њих се мољаше ка Господу да се не ухвате у мрежу греховну, и сама поучавајући их богоразумним речима..."⁴¹

Само овај један пример указује на православно схватање разумља. Свако истинско разумље јесте Богоразумље. Другог разумља и нема. Ван Богоразумља је празнина неразумности.

³⁷ Исто, стр. 72

³⁸ Исто, стр. 73

³⁹ Исто, стр. 74

⁴⁰ Исто, стр. 75

⁴¹ СТАРА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ II, МАТИЦА СРПСКА – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1979, стр. 308

Патријарх Пајсије јесте плодан и вишеструк аутор. Писац животописа, стихира, посланица, записа, натписа, белешки. По многима он је последњи рефлекс старе српске књижевности Средњег Века, за неке последњи писац српског средњовековља, тог начина и стила писања. Он је, такође, и софиограф који у једном свом стиху тачно одређује Мудрост у скривености стиха откривајући је: "Ипостасном мудрошћу и силом/ неверничке пукове разгониш,/ часним молитвама првосветитеља и својом преподобношћу."⁴² Ипостасна Мудрост = Господ Исус Христос јесте Богомудроликост душе наше и јесте Божанска мудронаука патријарха Пајсија. На тему Софије = Мудрости вратићемо се касније. Сада ћемо се посветити самој личности патријарха Пајсија.

У времену у коме је живео његове године су право божје чудо. У доба турске најезде када је српска популација сведена скоро на нулу, Пајсеј је имао између 105 и 107 година. Пред крај живота сматра се да га је неки бик ударио с леђа док је посећивао једну од манастирских економија и да је због тога издахнуо. У свему томе видимо прст Господњи, поуку и поруку од Господа. Праведни Судија није дозволио да се насилна рука агарена дотакне праведника, народног вође и учитеља, а опет хтео је Господ да овенча венцем мучеништва Свога угодника даривајући му при том дубоку старост. После мученичке смрти свог ментора и претходника патријарха Јована и после неуспеле буне против Турака преузео је кормило Српске Цркве у тренутку када су се латинска и турска сила усмериле ка њој. Иако је тражио помоћ од тадашње Москве, он је једини излаз проналазио у Богу, у Његовом вођењу. Многи стучњаци Пајсија виде као човека књиге и покретачем Обнове у најтежим, ништителским временима по српски народ. Његова мудра личност колико у писању подједнако се испољавала и у спољном деловању. Где год је могао он је: обнављао храмове, скупљао списе, окупљао уметнике, иконописце. Ко зна колико би постигао да је то могао чинити и у слободи и да није био стешњен временом у ком је живео.

На самом почетку у свом есеју о патријарху Пајсију Павле Поповић бележи:

"С патријархом Пајсијем остављамо средњи век далеко за собом и улазимо у сасвим модерна времена, у XVII столеће. После пропасти државе српске, књижевност у Србији почела се јаче дизати од средине XVI века, и у XVII веку имала је неки свој мали препорођај."⁴³

Али патријарх Пајсије није био само неки пуки прелазни облик духовног стваралаштва, већ једна самосавојна стваралачка фигура свог времена. Времена ништителског смака народа у коме је он био искра Божје пламене обнове и залог будућег ослободилачког времена.

Направићемо мали осврт на библиографију патријарха Пајсија: *Житије Цара Уроша*, *Житије Светог Симона (Стефана Првовенчаног)*, *Служба Светом Симону*, *Служба светом Цару Урошу*, *Кратко повесно слово о светоме кнезу Стефану Штиљановићу*, *Синђелија вршачком епископу Антонију*, *Синђелија хиландарском митрополиту Мардарију*, *Синђелија вретанијском и ровишком митрополиту Михаилу*, *Пастирска посланица*, *Посланица папи Урбану Осмом*, *Записи, натписи, белешке*.

⁴² Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 42

⁴³ Павле Поповић: Из књижевности, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1972, стр. 113

Заиста значајна библиографија нашег патријарха, једна велика мудрописачка делатност. Патријарх Пајсије је водио једну духомудру борбу и са турским властима и са латинским изасланицима, али и са нашим националним и појединачним недостацима.

У следећим редовима покушаћемо да осликамо Пајсијеву теорију Мудрости = Софије, па самим тим и његово схватање Философије = МудроЉубави:

"Добро сачувајте и испитајмо списе и спољашњих мудраца, да ли ћемо и од њих што потребно наћи и штогод души корисно добити као плод. Јер сваки уметник треба и неке сасуде (справе) за довршење посла, па и царицама је потребно да се служе слушкињама. Примимо дакле речи слугу истине и одбацимо зломучне речи непобожности, да не употребимо доброту зло, да не искренемо напростије веште речи на превару, но ако истина и не треба шарених умишљања, но (треба) и ка онима који се зло противе и лажноименога знања изразу. Ово требамо, од овога, дакле, почећемо као азбуку и (дајемо) онима који још требају млека, призвавши за прикладно као помоћника Христа божје саставно Слово, 'од кога је свако давање добро и даје се сваки савршени дар (Јак. 1, 17).' Примамо се жељенога (посла) непразнословно и смиреномудрено понизивши разум, јер Христос рече да истина не прима славу од људи. А оно што је дакле незгодно и недоумично, од мога је језика. И колико видех, лењих се, о блажени, да почнем што је изнад моје силе и да се усудим на оно, за што сам немоћан као неки бедљив и дрзак, и сматрајући да је то готова беда. А они који се на ово усуђују, (добро чине) ако су као онај божаствени Мојсије законодавац, који је одлучио себе од свакога, виђења и оставио буран живот и очистио гледање душе, и тако је био потребан ка виђењу Бога и Слова к нама и ваплоћење, и додајући ка својој светлости, био је научен и поверено му је од Бога да буде заступник (народа) и да учи своје саплеменике."⁴⁴

Ова поучна, да тако кажемо, беседа на самом уводу *Житија Цара Уроша*, у себи садржи велики степен згуснутих значења. Прво, изучити списе спољашњих мудраца, можемо претпоставити на овом месту Пајсије мислио, пре свега, на одређене туђинске, несрпске интелектуалце и учењаке његовог доба, које нам предлаже да изучавамо. Баш на овом месту се види да се Пајсеј залаже за отвореност у истраживању. Све зарад бољег закључивања и долажења до истине. С друге стране, сам појам *мудраци* нас асоцира на философе схваћене у смислу учењака. Као да нам кроз овај одељак Пајсеј даје своје схватање самог појма Философ = Мудрац. Други појам у претходном наводу јесте појам *смиреномудреност*. Смиреност и мудрост, Мир и Мудрост сједињене, као да једно без другог не може да обитава, да живи. Мудровање захтева Мир, а без мудрог промишљања не можемо себи обезбедити Мир. А онда је, опет, у закључку *ученост* оличена у пророку Мојсију, а он опет ту ученост црпи из Божјег Слова = Христа. Већ смо наводили стих о ипостасној мудрости који нам скривено открива да је сама Ипостасна Мудрост Слововаплоћени Господ Христос.

Свакако да ћемо наводима из Пајсијеве стихире употпунити његову теорију Мудрости:

⁴⁴ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 251

"Испочетка о Богу певане песме/ свуда се прочу име твоје/ јављањем часних моштију твојих/ многострадални Урошу свемудри, гледај нас."⁴⁵

"Неизрецива су твоја чудотворства/ што их напослетку показа,/ Урошу свемудри,/ не заборави рода својега,/ помилуј нас, молиоце твоје."⁴⁶

Ако бисмо философију дефинисали према неким хеленистичким или, пак, вестернистичким мерилима или, с друге стране, неким далекисточним аршинима индијско – кинеско – јапанске философије или, коначно, по неким исламским и талмудистичким одредницама, тешко да бисмо, међу Србима и уопште у читавом Православљу, могли наћи иједног философа. По оваквим стандардима таквог философа међу Србима нема.

Али ако је философија, што свакако јесте, универзална вредност, онда међу самим Србима, па и међу осталим Православцима, можемо наћи сијасет Философа или како би Пајсеј уобичајавао да каже: Мудраца.

И овај универзални појам патријарха Пајсија: *Свемудри~Свемудрост*, изражава саму суштину философије. У томе је Православље радикалније од осталих духовних и културолошких облика. Бог је Философија! Зато што је Бог МудроЉубав! Бог је највећа Љубав и Бог је највиша Мудрост! Зато је Бог сама Философија и баш зато је Бог сама Свемудрост свемудрих. Због тога је и појам: "свемудри", да тако кажемо, божански тачан. Свамудар, као појам, нам још нешто разоткрива. Још једну тајну. Свему – Дар, означава Онога који Себе свему дарује кроз Своју жртву, а то је сам Бог.

"Освети се моштима твојим Црква студеничка/ и сва околна земља, преблажени оче Симоне,/ и род правоверни светкује/ и молебно вапију ти: Помињи нас, оче, богомудри."⁴⁷

На страни 50 истог списка, појављује се стих: "богомудрога оца учењу".

Богомудри и богомудрога јесу појмови који само употпуњују Пајсијево теорију свемудрости. Свемудрост је Богомудрост што нас доводи поново до закључка: Бог је Философија! Бог је МудроЉубав, Бог јесте уистину Богомудрост!

У свом значајном Предговору, приређивач *Сабраних списа* патријарха Пајсија, професор Томислав Јовановић је дао једну целовиту скицу Пајсијевог дела. Издвојићемо један одељак из Предговора који као да је обухватио целокупно Пајсијево дело:

"Као писац, патријарх Пајсије је доста усамљен у свом времену. Он нема савременика нити значајних ближих претходника с којима би, као стваралац, могао успоставити непосреднију литерарну везу. Упркос томе, његови списи не излазе из оквира поетике старе српске књижевности, иако је у извеснима нарушено уобичајено композиционо устројство. Своје узорне и надахнуће тражио је међу српским писцима почев од светог Саве, па преко Теодосија Хиландарца, архиепископа Данила Другог, Григорија Цамблака и Константина Филозофа. Из појединих њихових списа користио је одређене фактографске појединости и уграђивао их у своја прозна дела. При том је

⁴⁵ Патријарх Пајсије: *Сабрани списи*, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 67

⁴⁶ Исто, стр. 68

⁴⁷ Исто, стр. 48

остваривао нове склопове, углавном стилски сиромашније од оних који су се налазили у првобитном контексту."⁴⁸

Овај, да тако кажемо, целовит одељак у коме је приказан опис стваралачког дела патријарха Пајсија осликава нам крајње прецизно стваралаштво Пајсијево. Иако је његово хагиографско дело у неку руку сиромашније од његових претходника, оно је ипак дало нове склопове. Ако се надовежемо на речи Томислава Јовановића и покушамо да укажемо на неког Пајсијевог настављача, пут ће нас довести до највећег српског реформатора Вука Карацића. Вук је после патријарха Пајсија обновио хагиографски стил писања у своје делу *Житија знатних Србаља у Србији нашег времена*. Тако да хагиографски дух није замро и нестало, него се појавио у другачијем облику у нововековљу.

У својим списима патријарх Пајсије излаже и своју личну теорију напретка која је највише изражена у опису Светог Кнеза Лазара. Описа датог у *Житију Цара Уроша*: "Беше му отачаство од града Прилепца и отац му Примац; од њега постаде, и би наречен у крштењу Стефан; и беше смеран и кротак, надмашујући своје вршњаке мудрошћу и разумом; и савешаше родитељи његови да га даду благочестивом и превисоком цару Стефану на службу, и дадоше га, и толико беше у разуму, да су се сви дивили, напредујући из дана у дан."⁴⁹

Видимо да је Пајсеј изградио једни својеврсни непосредни увид у оно што називамо напретком~прогресом. Занимљиво је да су се многи назови историчари изјашњавали о Цару Лазару као о неком тврдоглавом и назадном човеку који је народ одвео у пропаст излазећи на косовско поприште. Насупрот таквом виђењу, патријарх Пајсије Цара Лазара види као човека напретка, некога ко напредује из часа у час, превазилази мудрошћу и разумом. Видимо да ова теорија напретка има свој одраз чак и у нововековљу. Чак и у политици. Сетимо се само Напредне Странке у којој су били такви интелектуалци као што су Милутин Гарашанин и Стојан Новаковић, од којих је овај последњи и сам се бавио делом патријарха Пајсија.

У неколико наврата Пајсеј излаже и своју философију новизма, новојављености, новотворачког:

"Христов изабрани војине,/ новојављени краљу, првовенчани Стефане,/ данас се сакупљамо, верни да празнујемо/ свети твој спомен, преблажени Симоне,/ јер просија у благочашћу/ и од нас на небеса данас одлазиш,/ слава прославитељу твоме,/ слава делатељу кроз тебе дела преславних."⁵⁰

Или: "И пођеше свуда ради милостиње, и дођоше у место звано Јањево, и ту неки благоверни хришћанин звани Јова Живковић постаде ктитор, и имајући велико усрђе ка овом храму Матере божје и ка новојављеном светоме, и обећа све обновити колико буде могућан, и дође у манастир запустели и не чуван ни од кога, и почну обнављати цркву, и разоборено сазидаше и плочом покриваше и унутра украсише."⁵¹

⁴⁸ Исто, стр. 18

⁴⁹ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 261

⁵⁰ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 41

⁵¹ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 263

У ова два пасуса сагледавамо Пајсијеву философију новизма. Она стоји у склопу новозаветности, по Божијој поруци: "Све ново стварам." Новојављеност светитеља кроз нетељне мошти, јесте залог Васкрсења и Будућег Века, оне су потврда присуства Божје Силе. Новизам патријарха Пајсија јесте новизам Божанске Силе. Васкрсења. Као што је и његова философија Напретка везана за есхатолошко кретање и померање.

Следећа теорија коју ћемо приказати јесте Пајсијева теорија невере. Корећи у једном пасусу из *Житија Цара Уроша* један део народа, у Пајсијево доба, који не верова да је један младић пронашао мошти Цара Уроша одједном се покаја као Јевреји у доба Пророка Илије: "И подиже камен велики од гроба унутра у цркви, и нађоше красне мошти, растворене где испуштају добромирисне мирисе тако да су се сви дивили и на многа часова заборавивши се ради неверовања, једва некада дођоше себи и повикаше: 'Господе, помилуј и прости нашем неверству.'"⁵²

О невери Пајсије говори и у својим стихирама. На страни 41, већ навођеној казује: "и тиме се посрамише неверни".

Даље:

"У одежду божаствену обукао се јеси,/ оружјем вере укрепив се/ и ухвативши се укоштац са супротницима/ одагнао их јеси од граница твојих/ и њих да се повинују учинио јеси,/ крсним оружјем оградив се/ разараш иноверних неверје/ и твој отачаству приводиш,/ светлости чедима чинећи их,/ Христа Бога моли/ да дарују душа нашим мир/ и велику милост."⁵³ Или већ навођена страна 43: "неверничке пукове разгониш".

Ова и овакава теорија неверја и осликава неверја на два плана, спољашњем и унутрашњем. На спољашњем то је утицај иноверства који сам по себи представља један облик неверја усмереног према рушењу хришћанске вере, а други план, унутрашњи где се облици неверја и невере појављују унутар саме православно – хришћанске заједнице.

У неким деловима свог духовног рада Пајсије излаже и своју личну визију Лепоте:

"Преукрашен лепотама добродетељи/ с богозваним настанујући се/ и у обичајима светлосним узашао јеси,/ оче прподобни Симоне."⁵⁴

"Од Бога дана ти благодат, богонадахнути,/ прочу се по целој васељени,/ јављања творећи боголепо/ и чудеса Божијим дејством показујући,/ богомудри оче Симоне."⁵⁵ На већ навођеној страни 62: "сваком лепотом".

"Истинитим венцем увенчан,/ царску дијадему надевајући,/ венац лепоте примио јеси диван,/ не презри, благи, певаче ти који те штују,/ предстојећи с анђелима у слави."⁵⁶

"Добродетељи твоје/ и красоте ко да исказе може,/ задивио јеси све прилазнике/ гробници моштију твојих,/ разумом превазилазећи многе."⁵⁷

⁵² Исто

⁵³ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 42

⁵⁴ Исто, стр. 43

⁵⁵ Исто, стр. 53

⁵⁶ Исто, стр. 64

⁵⁷ Исто, стр. 69

"Стазом отачаском ишао јеси свеврлом,/ чудесима задивио јеси род свој,/ гробница твоја исцељења подаје/ Урошу блажени."⁵⁸

"Као дечак био си небеском обитавалишту посредник,/ сваким лепотама украшен,/ убистевном раном променио јеси живот свој,/ они су стидом испуњени а ти вапијеш: Отаца наших Боже, балгословен јеси."⁵⁹

Лепота је, на основу ових закључака, оно што је Боголепо. Све лепо и врло производи из Боголепосте. Боголеп значи свелеп, лепота сваке лепосте јесте Боголепо. Зато свака твар јесте лепа, зато што јој је Творац Боголепи Бог.

С друге стране, а насупрот Лепом, Пајсеј се окреће и расуђивању о оним странама нечистоте, нечастивости, ружноће, ништоће и пакости:

"По истеку многих година, владао је Вукашин, док не постаде, храбар цар Урош и док му не буде 17 година. Био је толики разумом, да су се сви дивили, успевао је из дана у дан у доброту и разуму, не примајући савете старих, а држећи савете младих. Ради тога онај који од искони мрзи добро: ђаво, подиже рат између младога цара и Вукашина, и био је велики метеж и распре између њих у те дане. Једни су били помагачи цару Урошу, а тако је по правди, а други Вукашину по неправди, тако да је био велики метеж и разногласице и неправде. Поред, неправеднога суда беше и велика жалост, пошто с насиљем уграби његов престо, после толике заклетве и завештања опет се показа као преступник. После толике доброту гурну себе у јаму и ископа ров, и за оно што учини за кратко време примио је по праведном суду. Када је тада био сабор у граду Призрену, у храму архистратига војске господње Михаила, што је на реци Бистрици под градом више места Призрена, који сазда од оснивања превисоки цар Стефан и где је била његова гробница са телом. Када се сабрао не мали сабор од тадашњег архиепископа и митрополита кир Данила и игумана и свештеноинока и инока и не малог збора благочастивих, и цео скуп српски који је под њиховом облашћу, и Вукашин суђен од њих, не покораваше се говорећи: 'Мени је предано (царство).' И сабор са архиепископом и са целим народом (одговори): 'Знамо да је теби поверено док не доспе млади цар до узраста (пунолетства), а његово је по роду и колону. Престани Вукашине, да чиниш насиље!' И када је био велики метеж и узбуна, јаој неправеднога суда, и никако се хтеде покорити. Тада је патријарх са сабором рекао: 'Слава теби, Господе, дуготрпљиви и многомилостиви, погледај са висине своје свете на озлобљени народ свој и види неправедни суд, који са насиљем узимају.' И разиђоше се свако својој кући и Вукашин подели (царство) на три дела: Угљеши даде Серез и назва га кесарем, Гојка деспота у Трапезунту тј. Трнову, а сам у српској земљи."⁶⁰

У наставку:

"И прође неколико година, а Вукашин расвирепивши се, јаој неправедни суде, и упути ђаво, који од искони мрзи добро, Вукашина ратоборца, те он упути своје слуге на убиство (Урошево). После неколико дана изађоше (Вукашин и Урош) у лов као што су обичај имали, и тамо (Урош) прими крај живота, убише га потпуно невина. Јаој

⁵⁸ Исто

⁵⁹ Исто, стр. 71

⁶⁰ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 255, 256

неправде, јаој зависти, о неситости Вукашинове! Која се рука могла дићи, како се не осуши? Како ли земља сатрпе, како сунце на помрачи? Како ли ваздух могаде отрпети? Којим срцем, којом мишљу, којом савешћу? Свакако, беше помрачен умом, остављен од памети, беше ослепео душевним очима, као некада целат када посече божаственога Претечу Јована, тако се и овима помрачи ум. И убише праведнога потпуно невина, тамо негде ниже Неродимње, место звано Судимња. И када је дошло дубоко вече, однесоше га у манстир звани нови храм Успење пресвете Богородице, у поткриљу града Петрича више Неродимње. Пре се звала Породим, а после је названа Неродим од Стефана Уроша III, који је у Дечанима, који је дед овога блаженога Уроша младога. Пошто облагања и замке чињаху превисоком цару Стефану против родитеља његова Уроша III, и многа зла поднесе од онога својега, везање узама и тамнице и злостављања, као што пише у његову животопису. Пошто је стан овога био кадгод у граду Петричу, а кадгод у Звечану, тамо прими и крај живота, којим судбама је ово било, сам Господ зна. А превисоки цар Стефан кадгод је (живео) у граду Скопљу, а кадгод у Призрену, а много пута и у грчкој земљи Серезу."⁶¹

Сви овде пописани облици зла јесу онај скуп ружноћа, ништоћа и пакости, супротни Боголепоти. Ови облици зла су изазвали и неке полемике у савременој српској историографији. На пример питање да ли је Вукашин убио Уроша или је, пак, Урош умро после Вукашинове погибије на Марици? Унутрашња логика самог списка *Житије Цара Уроша*, а самим тим и патријарх Пајсије, даје једно компромисно решење. На једном месту поводом Урошеве смрти Пајсије казује и ово: "И нико за ово не сазнаде, јер се бојаху Вукашина."⁶² Унутрашња логика *Житија* казује да је страх од Вукашинове одмазде спречио племство да објави тачан датум Урошеве смрти, то су учинили тек после Вукашинове погибије.

У овом историјском догађају, а самим тим и у Пајсијевом *Житију Цара Уроша*, имамо један хамлетовски заплет можда, чак, и пре Шекспировог *Хамлета*. Када говоримо о оним ружноћама и ништоћама видимо тај рат који се десио између владара и сувладара. Тај рат који је још више разделио државу и још више поделио већ увелико ослабљене области. Патријарх Пајсије зарања још дубље, до узрочника тог, као и сваког другог рата. До самог извора: Ђавола! Ђаво је, по патријарху Пајсију онај који подиже ратове, производи неправду и насиље, прави метеж и несугласице. Ђаво је тај који упућује на убиство, ђаво је тај који помрачује умове и савести, који рађа завист и подстиче властољубље. Ђаво је тај, по Пајсију, једном речју, који од искона мрзи добро.

И међу поледњим редовима ових исцрпних навода опет се јавља она формула Знања, као нека кратка исихастичка молитевана формула Знања. Формула уобличена као: *Сам Господ Зна*. Све време овај исказ прати читаво Пајсијево дело.

Вративши се на колосек српске историјске несреће увиђамо да та ђаволска неслога је била пукотина која је отворила пролаз турској најезди на ове просторе и српски народ премного коштала.

⁶¹ Исто, стр. 256, 257

⁶² Исто, стр.258

У делу Пајсијевом појављује се и расуђивање на тему психологије (душесловља), која се може пронаћи у његовим стихирама.

"Радуј се, инокча похавло/ и Срба велики поборниче,/ јер страстима чупајући корење/ и бесове устремљења,/ успротиви се мушки;/ изобличио јеси њихову немоћ/ и душегубну прелест,/ а спасоносног крста дејство/ и силу јавио јеси,/ којом се опасавши победио јеси/ све што се одричу божаственог/ у плоти јављања Христовог,/ кога моли, преподобни Симоне,/ да душама нашим дарује велику милост."⁶³

"Свету се наругавши,/ ти плотске страсти и сласти омрзнуо јеси/ и сијаш као сунце у цркви свете Тројице,/ стога те достојно штујемо."⁶⁴

"Умртно јеси страсне пориве/ божаственим страдањима и неуморним молитвама/ стога невечерња светлост/ уснућем твојим засија нам."⁶⁵

"Имајући те, Богородице,/ надање и заступница,/ ђавољих наговора не бојимо се,/ када покриваш и спасаваш од невоље душе наше."⁶⁶

Наравно, Пајсијево схватање психологије је изворно, у смислу душесловља. За њега душеслов који се могао ослободити свих страсти, порива тј. на крају крајева: ђавољих наговора. А једино се можемо ослободити ђавољих наговора само ако дођемо до Слова наше душе:

"Ти несместиву Реч/ у утробу своју, чиста, сместила јеси/ девичански украсивши са светлостима преблажена/ стога те, Богородице, уистину славимо."⁶⁷

"О мати Божија,/ душу моју озлобљену исцели,/ која си родила преблажену Реч/ и спаси све који те славе."⁶⁸

"Од почетка беспочетноме Слову веровао јеси,/ родитеља јединац био јеси/ и царском дијадемом украшавају те/ у славу и на похвалу рода твојега."⁶⁹

Наводећи у *Житију Цара Уроша*: "Христа, божје саставно Слово", указали смо на Душе-Слов патријарха Пајсија. По Пајсију Слово људске душе јесте сами Господ Исус Христос и као Сам Бог Слово одгонитељ сваког ђавољег наговора, сваког страсног порива људске душе. Као и у поуци Светога Јована Лествичника, Исусова молитва је најјаче оружје на небесима и на земљи. Тако да пред проналажењем Слова људске душе у самој души и призивом тог истог Слова = имена Господа Исуса Христа пада свака врста ђавољег наговора, свака врста ђаволског стања душе. То је суштина психологије = душесловља. А то је патријарх Пајсије најсуптилније осликао у својим животописима и стихирама.

Нико у историји, од смртних људи, није тако прецизно и тачно проникао у смисао Божјег допуштења као што је то учинио патријарх Пајсије. Његова теорија Божјег допуштења тако је дубоко и језгровито изложила ту, једну од важнијих *Божјих одлука*.

⁶³ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 39, 40

⁶⁴ Исто, стр. 51

⁶⁵ Исто, стр. 55

⁶⁶ Исто, стр. 75

⁶⁷ Исто, стр. 51

⁶⁸ Исто, стр. 53

⁶⁹ Исто, стр. 68

"И опет, од почетка ђаво мрзећи добро, допуштењем Божијим, изли чашу злобе на сву Српску земљу." = "Године 1584/1585 (7093) походи цар Мехмед са великом силом на Босну и узе на веру четири града и пређе Драву реку и Нуру и отуд посрамљен вратише се, победи их Зриновић. И цар побеже у Цариград и војске мноштво изгибе, такво мноштво да се у писање не може сместити. А преостала војска врати се са сераскером Синан – пашом у Београд на Сави реци и Дунаву зимовати по квартама.

Године 1585/1586 (7094) неког бега научи ђаво и клевету донесе сераскеру говорећи: 'Верују Турци светом Сави, крсте се.' Ох, мени грешном! Одмах посла сераскер и донеше светог Саве мошти и сажеже их у Београду на Врачару месеца априла 27 дана, на Светог Симеона Свештеномученика и сродника Господња. И тада беше бура ветровита и градно камење, тако да нико није могао утећи. И те ноћи упали се кула унутар града где су били оружје и окови, и огњем изгореше, једва нешто моглоше одбранили.

По овоме, тих времена и година, рат велики беше, пљачкања и пустошења места и градова и села и манстира. И многе земље опустошише и порушише. И што имам говорити о овоме? Јер ако не поштеде благи Бог свети град Јерусалим, који свим благима беше винован од почетка, већ га даде Персима и Сараценима грехова ради наших, што би било чудно да и нас не поштеде. Ипак, ако и беху многа пустошења и паљевине, но Божјом благонаклоношћу и до данас сабирају се иноци, велико славље испуњавајући у славу Бога и пречисте његове матере и светих српских просветитеља и свих светих, што до века Богу угодише. Амин."⁷⁰

У наставку:

"И тада благочастива царица са сином својим доврши цркву која је остала од благочастивога и превисокога цара Стефана у Црној гори несвршена, и трудом и подвигом и помоћу пречисте Владичице наше Богородице, заступством и помоћу својих прародитеља довршише преславну цркву у похвалу и славу Успења пречисте и преблагословене Владичице наше Богородице и Приснодјеве Марије, и до данас зове се Црногорска Богородица, пошто је цар Стефан велики беше основао и беше недовршена, смрт га постиже. Такође и у Скопљу према граду подиже преславну цркву, у име живоначалне Тројице од оснивања, пошто је раније још од прародитеља била саздана мања, мислим од Милутина, и би названа првопрестолна још од великога цара Стефана. После је млади цар распротрени и украси великим красотама, часним иконама и одеждама и красним сасудима, ту је била чудотворна икона, која је Тројеручица и до данас у Хиландарској цркви, а после је божјим допуштењем и агаранским насиљем била коначно разоборена, и до данас се познаје место (где је била)."⁷¹

Или: "А они нису знали за ово, пошто је било рано ујутро, и разбише српску војску и могло се видети чудо, гнев Господњи нападе на њих и страховање и бежање, један другог обилажаху, један другога не стизаху, дадоше се у бег и устремише се у

⁷⁰ Исто, стр. 81, 82

⁷¹ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житија Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 256

бежање божјим допуштењем због неправеднога убиства. Кад не би Господ допустио како би могли 4 тисуће и 500 војника одолети 70.000? Ово се догоди због неправеднога убиства, и када је дошао рат и изненадене неслоге, и беше невидљиво чудо да толико оружаних војника наједанпут сви беху разбијени божјим допуштењем, и многи се удавише у реци, као што напред рекосмо, као некад фараон, гоњени гневом божијим."⁷²

У сва три навода видимо то танчина обликовану и исказану теорију "Божјег допуштења".

Патријарх Пајсије увиђа, крајње богоумно, да има, да тако кажемо, Божанско место, које у себи садржи и Божју вољу и Божји суд и Божју благодат и Божје допуштење. То место јесте *одлука Божја*. У одлуци Божјој је Божја благодат, воља, суд, допуштење и све друге одлуке Божје који нисмо успели да набројимо, али смо их се ипак опоменули. И сва та Божја усмерења из одлуке Божје производе: "Да није благословено, већ проклето од Господа Сведржитеља и пречисте његове матере и од свих светих, док се по одлуци Божијој на обнови више речена Архиепископија Жича."⁷³; "И да је нико не однесе из све Свете цркве, док се опет одлуком Божијом не обнови вишеремена архиепископија Жича."⁷⁴; "Тако њему догоди се по одлуци Божијој."⁷⁵

Воља: "Нека је воља Господња."⁷⁶

Благодат: "Благодат духовна у тебе уселивши се", већ навођена 36 страна *Сабраних списа*.

"Као финикс давидски процветао јеси добродетељима,/ духом се и телом сав јавио јеси савршен,/ божаственом благодаћу јело бесмрћа дајући."⁷⁷

Већ навођена 53 страна:

"Од Бога дана ти благодат, богонадахнути."

"Као кедар јавио се јеси висок/ добродетељима узвисујући се,/ у дворима, богоносни, Божјим/ настанио се јеси,/ као доброцветни рај јавише се/ и као источник истачеш/ благодатна исцељења."⁷⁸

"Богоблажени Симоне,/ озго погледај на стадо своје/ што га сабрао јеси у својој обитељи,/ испуњавајући мољења њихова/ што с вером припадају/ моштима твојим, преподобни."⁷⁹

"О, преславног чуда: благодат Духа у тебе се усели/ јер чистом кротошћу,/ уздржањем и трудима/ страсти умртвио јеси/ и Цркву студеничку украсио јеси,/ и зато награду примив/ исцељујеш недуге и прогониш страси,/ богоносни Симоне, достаблажени."⁸⁰

⁷² Исто, стр. 259

⁷³ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 122

⁷⁴ Исто

⁷⁵ Исто, стр. 123

⁷⁶ Исто, стр. 134

⁷⁷ Исто, стр. 51

⁷⁸ Исто, стр. 55

⁷⁹ Исто, стр. 55, 56

⁸⁰ Исто, стр. 57

Суд: "И пошто је прошло мало времена, ко може избројати божје судбе онима који неправедно извршише убиство."⁸¹; "Али су судбе божје неисказане."⁸²; "А Вукашин постаде јадно позориште у благу и храна рибама и птицама, и не зна му се ни гроб: погибе његова успомена са шумом. Праведан је суд божји."⁸³; "Ако ли се ко усуди однети је из овог места, да му буде противница Мати Божија на страшном суду Христовом уместо молби и избављења, Амин."⁸⁴

У склопу приче о одлуци Божјој јавља се поново и прича о знању у склопу концепта свевидећег ока: "А књиге ко је мислио да је утајио, онај ко се брине о овој Божјој цркви, и тешким временима само једином Богу је знано, пошто све изложих свевидећем оком."⁸⁵; "Једини Бог зна, само из усрђа према српским просветитељима."⁸⁶; "И тада невоља имах од владајућих, једином Богу је знано, но све ћу изложити свевидећем оку."⁸⁷

Ова мисао о суду божјем, доводи до многоструких закључака. На пример, судбе нас опомињу одакле долази појам суд – бина и да је његов основ реч: Судија. Суд – бине људи су позориште, Пајсеј је овим дао једну кратку театролошку теорему: свет је овај Божје позориште, позориште Божјег суда.

Одмах затим, у овим наводима, нам се јавља мисао о Знању у једном другачијем облику: *Једини Бог зна*, или: *једином Богу је знано*. Опет долазимо до Богосазнања, сазнања Божанског свевидећег ока. Богосазнање ствара просветитеље. Бог је дао Србима српске просветитеље, како је у овим наводима поменуо патријарх Пајсије. И опет преплићу се пајсијевска Теогносеологија и српско просветитељство као творевина Теогносеологије. Можемо закључити у пајсијевском духу: Праведан је суд божји. Или у духу народне епске песме: Мили Боже на свему ту хвала.

Божја је одлука та која на крају крајева одлучује хоће ли се извршити: благодат, воља, суд или допуштење, а у "Божјој одлуци" ове могућности су само у једном. У Одлуци!

Већ смо напоменули да у својим записима патријарх Пајсије демонстрира један исихастолошки дух, да негује неке врсте исихастичких кратких молитвених формула, као што је у пољу гносеологије: *Сам Господ Зна*. Он ту исихастологију излаже и на овај начин:

"Урош дивни за божаственом тишином жудећи,/ завишћу лишен светлости ове би/ и безвремену смрт прима,/ венцем добродетелним увенча се,/ с надземаљским зборовима радује се,/ у Господа коме предстојиш/ с преподобним Симеоном и Савом."⁸⁸

⁸¹ Димитрије Богдановић: Старе српске биграфије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 258

⁸² Исто, стр. 259

⁸³ Исто, стр. 260

⁸⁴ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 119

⁸⁵ Исто, стр. 125

⁸⁶ Исто, стр. 136

⁸⁷ Исто, стр. 130

⁸⁸ Исто, стр. 66

Сам изграђени појам: "божаствене тишине" јесте најсажетије излагање исихазма, исихије = тиховања. Ти – Х, Ти = Личност, лична заменица другог лица једнине, и Х – Христос = Кириос = Господ, Богочовек.

Поред ове патријарх Пајсије изграђује и своје виђење Слободе:

"Засија нам данас/ спомен преподобног Симон,/ који мноштво заволевши/ у весељу хвали се говорећи: Таквих сам родитељ син,/ такав ће и пород мој бити/ који благочашћем васпитах и Тројице обитељ сатворих/ што нас јасним гласом сазива/ на похваљење Христа Бога нашега, јер сведочаше светлост лица му/ душе безлобност,/ те ми прилазећи гробници преподобнога/ исцељење молимо,/ но како имаш слободу у Господа,/ моли се за душе наше."⁸⁹

Ова визија слободе је крајње непосредна и јасна, а то је: *слобода у Господу!*

Пајсије изгарађује и своју личну теорију урбанологије: "Ридај и дрхти, велик Граде студенички"⁹⁰; "и чистотом посматрајући вишњег Јерусалима красоту"⁹¹; "А цар Константин (беше) у Византији и са матером својом, и посла матер своју у Јерусалим да тражи часни крст Христов, и нађе га и донесе (га) у Константинов Град."⁹²; "... и свети Сава би постављен за архиепископа у Константинову Граду руком патријарха Манула,..."⁹³

То су само неки од примера, али урбанологија Пајсијева јесте Теоурбанологија, теорија Божјег Града, Вишњег Јерусалима = Града Мира. Такав је и поглед на појам грађанство и грађанско, још у српском средњевековљу. И Пајсије тако схвата грађанство слично јунаку његове хагиографије Светом Симону (Стефану Првовенчаном): "... па се истргао и у висину узлетео да дође до онога бесмртнога источника и да види хлад и да види хлад божаственога вишњег Јерусалима чији, уистину постаде прави грађанин."⁹⁴

Божје грађанство небеског Јерусалима јесте истинско стремљење Православних. И сваки град треба да тежи да постане Град, а не неки вавилонски брлог. Град је синоним за грађење, изграђивање, зато Пајсије и Студеницу зове Градом. Свако изграђивање треба да стреми Божјем Граду Мира, Вишњем Јерусалиму, сви треба да се труде да постану грађани Божји, Богограђани. То је Теоурбанологија патријарха Пајсија, а не антиурбанологија вавилонизма.

Следеће редове посветићемо нечему што бисмо назвали: праромантизам и средњевековни национализам. Обично се сматра да појам националног настао у 18. веку или 1848. у мађарској револуцији као да народа пре тога није ни било. Наравно овде романтизам не смемо схватити негативно, него са питањем: зашто романтизам има мање право на истину, него, рецимо, критицизам? Сада ћемо видети на какав је национализам мислио патријарх Пајсије и какав је то његов праромантизам.

⁸⁹ Исто, стр. 42

⁹⁰ Исто, стр. 38

⁹¹ Исто, стр. 40

⁹² Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 253

⁹³ Исто, стр. 254

⁹⁴ СТАРА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 88

"Стефане првовенчани,/ Србима велика похвало,/ род свој не заборави."⁹⁵

Већ наведени стих на 46 страни: "Небески владатељ Христос на тврди верних/
као звезду те утврди српском народу."

"Као светилник пресветли/ Србима јавио се јеси,"⁹⁶

Већ навођена 61 страна: "Светли данас спомен наста, српско украшење,"

Већ навођена 62 страна: "отачаства језика српског"

"Весело се данас црква Божија одева/ јављањем моштију твојих,/ Српска земља
се радује/ о божастевном спомену твоме,/ убице твоје стида пуне посрамише се,/ док ти
на хлебу рајском јеси,/ Урошу свеблажени."⁹⁷

"Ето, данас светило велико/ јави се српскоме роду,/ црква што потпуно опусте/
опет се мигом Божијим обнавља/ на похвалу твоју, Урошу преблажени,/ моли се за
нас,/ творитеље светога спомена твога."⁹⁸

Већ навођена 70 – а страна:

"И твојим јављањем/ српска област радује се,"

"Светли данас настаде спомен твој,/ Урошу блажени,/ још светлији наилази/ јер
у Вителејем да се роди иде Христос,/ свој васељени он радост подаје,/ а твоја убиствена
и безвремена смрт/ Српској земљи ридане неутешно и жалост велику,..."⁹⁹

Видимо да овакав, средњевековни национализам светосавског типа није
филозофија народа–божанства, већ Божјег народа у којој Христос Богочовек урамљује
себе у народ.

Сада се осврећемо на онај други део ове приче, а то је идеја праромантизма у
делима патријарха Пајсија.

"После тога сакупише се преостали Срби и тражили су кога ће поставити на
престо за краља. Пошто од благочастивога и христољубивога племена Немањина није
било никога, остаде лоза бесплодна, од Уроша не би деце, јер беше младостан. Опет
савећаше да поставе кнеза Лазара и послаше у Босну по њега, пошто беше узео
благочастиву госпођу Милицу од Вуканових сродника као што ћеш за мало сазнати. И
да знаш сродство, овде ћу казати вапреки, да не останеш у неверовању, чуј и разуми
темељ Србима. Још после раздељења народа названи су Срби од некога Јелена који
насели Јеладу, и при зидању куле (вавилонске) измешани су били народи, и отуда се
прозва Србин. И када је од тада прошло много година, (био је) цар Август. За овога
роди се Господ наш Исус Христос. Процвета у хришћанству први благочестиви цар
Константин; а Ликиније беше Србин; и присвоји га к себи, и даде му сестру своју и
остави га у Риму да царује, а сам отиде у источне крајеве, звану Византију. А Ликиније
се окрену на мучитељство и мучио је своју кћер Ирину многим и љутим мукама, и
многе друге. И роди Ликиније синове и кћери по роду и колону, и до Бела – Уроша, као
што и раније рекосмо, и Бела – Урош роди два сина: Техомиља и Чедомиља. Техомиљ
роди четири сина: Завида, Страцимира, Првослава, Стефана Немању. Роди свети
Немања Сефана првовенчаног краља и Вукана великога, и Растка, а то је свети Сава.

⁹⁵ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 34

⁹⁶ Исто, стр. 47

⁹⁷ Исто, стр. 62

⁹⁸ Исто, стр. 63

⁹⁹ Исто, стр. 75

И роди Стефан првовенчани четири сина: Радослава, Предислава, Владислава, Стефана. Стефан роди Милутина и Драгутина. Милутин роди Стефана Дечанскога и Константина, Стефан Дечански роди цара Степана и Душана. Цар Степан роди Уроша; оста лоза бесплодна, као што напред рекосмо."¹⁰⁰

Овај пајсијевски праромантизам, заиста помало магловит и неухватљив, може имати неке и реалне обресе. Србо – Словени, по неким историјским претпоставкама, јесу потомци Скито – Сармата. Скитска краљевина се граничила са некадашњом Дакијом, данашњом Румунијом, из које по неким изворима долази и Ликиније савладар и зет светога цара Константина. Његово порекло је незнатно и не зна се ког је рода и из ког народа долази. Тако да остаје магловита историјска прича о Ликинију паганском мучитељу хришћана. Сетимо се и чувеног Анархасида, скитског философа из 8. века пре нове ере, личног пријатеља Солона. Остаје и та приповест о нашем вавилонском пореклу и нашем имену ту добијеном. Да ли је заиста тако било? Па, одговоримо строго пајсијевски: Сам Господ зна! Наравно, да патријарх Пајсије није тврдио да је Адам Србин, али је истински хтео да открије наше порекло. То што је применио праромантистички метод и модел истраживања остаје отворено колико је тај метод привео га ка Истини.

У склопу национално – идентитског Пајсије уноси у своје дело нешто што се касније пројектује и у народну епску поезију. А то је однос небеског и земаљског, царства небеског и царства земаљског.

"Бога од младости заволевши/ и скиптром државе управљао јеси,/ на земљи се јуначки подвизавао јеси/ и земним небеско наследио јеси/ даровањем великог дародавца,/ монаштво зажелев и ово примив/ мало после тога опет уснио јеси/ и цео као да спаваш очуван, био јеси,/ стога ти се молимо/ моли Христа Бога да се спасемо/ штоватељи светога спомена твога."¹⁰¹

"Желећи земну славу да оставиш/ као паучину худу,/ чисто без порока поживев,/ узневши крст на раме/ дошао јеси у небеску обитељ."¹⁰²

"Приђите, иночки зборови и српски саборе,/ духовно да се узвеселимо/ сазивајући тајновито, празникољубиве душе,/ цареви и кнежеви, стеците се/ другољубиво се клањајући,/ и да ликује српска велика црква/ што има у почетку Симеона и Саву утврђење,/ напослетку Симона монаха објављена,/ који царство земаљско оставив за Христом пође/ од престола великог никако не одступајући/ и богатство блаженог живота наследи,/ јер Христос твој спомен, мудри, прослави,/ а сви сагласно верни радујући се/ и са сузама молбу помешавши њему завапимо: Христов угодниче Симоне,/ нас које сабрао јеси овде/ и онима сједини у уделу спасаваних."¹⁰³

"Дома земаљског лишио се јеси,/ дом небески наследио јеси,/ мучениче блажени, Урошу славни."¹⁰⁴

¹⁰⁰ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 260, 261

¹⁰¹ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 35

¹⁰² Исто, стр. 50

¹⁰³ Исто, стр. 58

¹⁰⁴ Исто, стр. 60

"Будући још незрео/ у Господњу житницу уселио си се/ и скрб велику оставио си роду своме,/ и не знајући да те смрт чека/ у лов излазиш/ и тамо убиствену рану поднео јеси,/ многострадални Урошу."¹⁰⁵

"Садашњу славу презрео јеси,/ вишњу славу наследио јеси/ и земаљским небеско наследио јеси,/ Владики предстојиш,/ за нас Господу моли се."¹⁰⁶

О светосавском национализму и пајсијевском праромантизму питање предстоји: Какве су то визије? Можемо одговорити да је светосавски национализам, национално – универзалног типа, а пајсијевски праромантизам јесте метод којим је патријарх Пајсије покушао да открије неке Истине о нама као народу и о нашем пореклу. И ту је однос земаљског и небеског. Како се земаљско улива у небеско, пролазно у вечно, национално у универзално, историјско у истинито? По патријарху Пајсију Божји суд је одлучујући, а Божји благослов спасоносан.

У драгоценом Предговору *Сабраних списа*, професор Томислав Јовановић нам даје још једно богато и значајно расуђивање: "Крајње подозрење турских власти према српском народу и његовој цркви патријарх Пајсије је увелико отклонио својим стрпљењем и мудрим управљањем патријаршијским престолом читаве тридесет три године. Упорним настојањем да одржава везе, често и лично, са свим крајевима широког простора Пећке патријаршије допринео је свакако, учвршћивању светосавских начела у Српској православној цркви."¹⁰⁷

Овај навод претставља за нас једну врсту везивног ткива са претходним расуђивањем и са наредним расуђивањем. Прво професор Јовановић указује на живи светосавски дух код самог Пајсија, дух који је побудио и нека древна сећања, али у дух који је био богосилано држање пред тадашњим историјском свеискушењима.

Борба за светосавски дух била је грчевита, захтевала је немогуће, у време владавине ђаволског наука. А ту владавину ђаволског наука патријарх Пајсије је осликао до танчина.

"И идуће године 7103-ће, како се догоди објављење светоме, а по истеку дванаест година, и тада је био велики рат на будимској страни, мислим Јанок, и те године сажегоше прекрасне и чудотворне мошти светога Саве Српскога. Неки бег по ђаволском научењу, који од искони мрзи добро, и дође ка сердару Синан паши, Арбанас беше ту да зимује у Београду, и буну подиже и лаже и говори: 'Верују Турци светоме Сави и крсте се.' И посла сердар улаке, и дођоше изненада у манастир Милешеву, а нико није за ово знао, и узеше свету раку са моштима и однесоше у Београд чудотворне и прекрасне мошти, и сажегоше их, ох мени, грешноме, на Пољу Врачареву месеца априла 27. дан на светога Симеона сродника Господња и свештеномученика. Тада је било неко знамење, бура ветра и градно камење, тако да су се чудили многи и једва су побегли у своје домове. Постаде светитељ и преподобни, и још у животу жељаше да прими мученички живот и не лиши га Господ, и венцем мученичким увеза се. И потом бише велики ратови и нереди и до данас."¹⁰⁸

¹⁰⁵ Исто, стр. 61

¹⁰⁶ Исто, стр. 73

¹⁰⁷ Исто, стр. 9

¹⁰⁸ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 264

Ову теорију ђаволског наука Пајсеј надопуњује још једном реченицом: "О Вукашине, када те испуни сатана и научи те убиству, као некада Јуда на Господа свога и учитеља, ко те научи да однесеш тело праведнога унутра у цркву?"¹⁰⁹

Дајући и домаћи пример ђаволског наука патријарх Пајсије говори као сведок оновремене владавине ђаволског наука који је уништио нашу највећу светињу: мошти Светога Саве. Влада ђаволског наука турске империје хтела је да уништењем највеће светиње Срба скрши сам српски народ. Хтела је симболички да обзнани истребљење и смак једног народа. Али при најјачем усијању владавине ђаволског наука јавља се сјај Господњег. Он спаљивање моштију претвара у мучеништво кроз које пројављује славу Божју и тиме намеру владавине ђаволског наука за смак и апокалипсу народа претвара у семе Обнове и васкрс народа. По поуци светоотачкој: "Крв мученика, семе је хришћанско." Спаљивање моштију Светога Саве био је предизбражени Огањ Васкрса, Обнове и Препорода Српског. Као у некој чудној и парадоксалној Божјој поруци: Што их више убијаш, више их умножаваш. То је увидео патријарх Пајсије. Такав је светосавски дух који је у најништавнијем тренутку највише засветлео. Највећи Српски Светитељ и Просветитељ постаје кроз мучилиште ђаволског наука, свети мученик Господњи.

Теорија ђаволског наука немоћна је пред дуготрпљивим патријархом Пајсијем, човеком Божјим. 107 година он пред својим очима је гледао страховладу ђаволског наука. Свемудри патријарх ја својом од Бога дарованом свемудрошћу, смиренумудрошћу и трпељивошћу издржавао тиранску владавину ђаволског наука, а са њим и остатак остатка народа загладан само искључиво у Божју благонаклоност чекајући слободу у Господу.

И оно што је ђаволски наука хтео да претвори у ништење, Бог је преобразио и преусмерио у благослов Господњи. То је поражавајући биланс ђаволског наука, а победа Божјих угодника. И наука сваком следећем ђаволском науку који се устреми на Богоугодно, а који мора као и на небесима пасти и ишчезнути. То је коначни закључак теорије ђаволског наука патријарха Пајсија наследника, ученика и духовног чеда Светог Саве.

Наравно, неопходно је и дотаћи се схватања Богословља патријарха Пајсија:

"У младости добро борио се јеси./ љубављу пространство раја достигао јеси./ свелично, блажени, Господом укрепљујући се./ коме богословним гласом узвикујеш: Благословен Бог отаца наших."¹¹⁰

Свелично и Богословно, богословни глас, то су суштински појмови православне теологије. Свелично, Свеличност јесте Сам Бог Слово, Логос Христос. Тако да ова обједињујућа стихологија у једно ставља Божанску Све – Личност и Божје Слово. То је пајсијевски: "богословни глас".

На страни 53 *Житија Цара Уроша* коју смо већ помињали у краткој повести о Стефану Немањи Пајсије се дотиче многих богословских претпоставки. Ту је тријадолошка и гносеотријадолошка претпоставка са монотријадолошким закључком. Однос латинске јереси (римокатолицизма) и Православља прелази у домен

¹⁰⁹ Исто, стр. 257

¹¹⁰ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 48

еклисиологије. Зато је највиши степен Богословља патријарх Пајсије испољио у *Посланици Папи Урбану Осмом*. Из најдубљег поштовања, али и из велике жеље за Богопознањем, ми ћемо ту Посланицу у целини изложити:

"Оном који у милости пресветог Духа живи и великом и превисоком сапрестолнику Апостола и учитељу васељенском, великог и славног блага небеских чувара, речју светог, и начелнику западних и источних крајева, светилу римског језика, великом и предивном и Богом изабраном Светом господину Оцу Папи Урбану Осмом.

Ја, много у понизности клањајући, љубим и молим Господа Бога и пречисту његову матер за дугогодишњи живот и дуговечност и у миру и мирној управи, које на непријатеље и супростављање водим.

Будући да је к нама дошао многопоштовани господин Фрањо Леонарди, муж заиста узорит и научен, по заповести, како рече, светој твојој и Свете скупштине за ширење вере и будући да је саборовао са нама здруживања ради и сједињења престола. Познато је да је твоја светост Богом знана (да је он) овластио и нашу смерност. Иако су неке разлике међу нама, како и од служења вишереченог архиђаконa са нама и нашим јеромонасима прихватисмо, ми држимо се преданог нам од светих апостола и светих седам Сабора. И ви знате о томе добро. И ми верујемо и признајемо оно што нам је предано: Адам, један од нас, тело и страдање и мука Христова јесте, И поштујемо и 'Верујем у једног Бога Оца сведржитеља' до краја, и на крају, и у Духа Светог који од Оца исходи и који на Сину почива. Господа животворећег; коме се с Оцем и Сином клањамо и славимо, и остало. Христос Бог Син и Реч, оваплоћујући се, лик је невидљивог Бога. Зато рече Филипу апостолу: 'Ко је видео мене, видео је и Оца' (Јов. 14, 9). Гледај: Ум непрестано Речју излази из Духа никако не одлази. Пророк Давид рече: 'Речју Господњом небеса утврдише се' и Духом. Видиш ли да је Отац почетак Сину и Духу. И опет Псалам 35: 'Јер у теби је извор живота и у светлости твојој видимо светлост' (Пс. 35, 9). Разуми да је Отац извор живота: 'И у светлости твојој видимо видимо светлост', у Сину Свети Дух и, опет, камо иду од Духа твога и од лица твога камо беже. И у Псалму 138. лице је Исус Христос – разуми Отац је почетак Сину и Духу. И у 60. Псалму: 'Не одврати ме од лица свога и Дух свети свој немој узети од мене' (Пс. 50, 11). Лице је Син; не рече нигде Дух од Речи. Ако су једно Божанством, но у томе има Син, али од Оца. Уистину је почетак Отац и од кога је Реч, а од њега Дух, јер Речју и од човека Дух произилази. Опет Исаија говори у 61. глави: 'Дух Господњи је на мени, јер ме помаза' (Ис. 61, 1) и друго. Разуми овде да Дух од Оца излази, на Сину почивајући. И опет Исаија говораше у 42. глави: '... Слуга кога изабрах и миљеник мој кога изволе душа моја положивши дух мој на њега' (Ис. 42, 1) и друго. Слично Исаија говораше у 41. глави – ишти у Библији: 'Не бој се, робе мој Јакове!' (Ис. 41, 10) и настави: '... кога изабрах, изливам', рече, 'дух мој на семе твоје и благослов мој на потомство твоје' (Ис. 44, 3). Ко је семе Јаков? Очигледно, као што Христос, Син Божији, тело примивши од семена његовог, помаза се Духом Светим. И опет, Петар апостол у Делима глава 10, говорећи о овоме: 'Исуса из Назарета помаза Бог Духом светим и силом' (Д. ап. 10, 38), Јоил, глава друга: 'И', рече, 'у последње дане излићу дух мој на свако тело' (Јоил 2, 28). Разуми овде, не рече излијемо од духа нашег, ја Отац и Син мој, већ од духа мога. И свугде налазимо од једнога лица: и почетак Речи и Духа, а не од Сина Дух. Сина ради и топлота. Ватра је Отац, зрака Син, топлота Дух, Свети од

Оца изиђе и дође. У Старом завету и у Новом свугде ћеш наћи једнако писање: од кога Син, Реч, од тога је и Дух Свети – оба од Оца, а Отац ни од кога, као што је од ватре светлост, то јест зрака и топлота. Ватра је Отац, зрака Син, топлота Дух, не пре ватра, затим зрака и топлота. Не бива тако, већ пошто ватра, тиме зрака и топлота. И поново, као што сам Христос о Духу говори: 'Он ће ме прославити, јер ће од мојега примити' (Јов. 17, 14) и Син овога излази од Оца и иде. Опет рече Христос: 'Ја ћу умолити оца и даће вам другог утешитеља да буде са вама у векове – духа истине.' (Јов. 14, 16, 17), ишти Јован, зачело 14. И опет у зачелу: 'Ако', рече, 'ја не идем, утешитељ неће доћи к вама' (Јов. 16, 7), а имаше тога од оца од искона у себи. 'И овога ради', рече, 'ја ћу умолити оца' (Јов. 16, 26). Да разумемо Оца (као) почетак Сина и Духа. Сам Христос рече и исповедати научи да од Оца Дух Свети Сином појављује се и отуда почетак има и произилази. Ми верујемо и признајемо и да не мислите ви, браћо Латини, да не признајемо Дух Свети Очев и Синовљев. Да не да Бог! Јер Дух Свети је Очев и Синовљев, али од Оца Сином излази. И ви укоревате нас да је излазак Светог Духа само од Оца назван, а не од Сина. Ми говоримо са вером у једног Бога, то јест да свети васељенски Први и Други сабор утврди, знате о томе добро, као што и навише рекосмо, 'Верујемо у једног Бога и Духа Светог', који је од Оца проистекао. Тако јесте. И проклеше и утврдише ко ће разорити или променити, што ми овога држимо се. Павле апостол рече: 'Ако ко Духа Христовог нема, он није његов' (Рим. 8, 9). И опет посла Бог Дух Сина свога у срца ваша. Видиш ли, од кога је Син од тога (је) и Дух. Све што има Син и Дух, од Оца имају. Отац и Син и Дух равни су божанством. Почетак Сина и Духа је Отац. Ово предочих вашој љубави да не кажете да се из светих књига не научисмо. И опет, један Свети Дух, један Господ Исус Христос, Син у славу Бога Оца, амин.

А о другим светим мноштвима која су у сагласности са Светом Тројицом, да је почетак Сину и Духу Отац, нисмо докони писати. И, опет, о преснацу предстојаше нам много говорити, али нам није било могуће због насиља иноверних. И опет, као што Господ предаде Јакову веру Божију, научивши га свештено бавити се: 'И даде му свети хлеб, рекавши: Узмите и једите. Ово је тело моје (Мк. 14, 22), а такође и чашу вина наливши и воде топле, рекавши: Пијте из ње. Ово је крв моја Новог завета. Ово чините за моје спомињање (Мк. 14, 23, 24) и друго. И не рече бесквасно правити. И такође на тајној вечери квасан хлеб послужише, и сами знате. Тога ради, шаљемо (ово) вашој светости по вишереченом архиђакону, честиом оцу Вићенцу архимандриту и оцу Јефтимију, клисару овог манастиру Успења Богородичиног, чиме је у име наше смерности и понизности, свете твоје стопе љубим, просим и молим уразимите нас колико можете. Вама је узмножно, а ми смо у жалости и тескоби. Ипак се уздамо да вишеречени наши изасланици приме какву помоћ и милост од очинског милосрђа светости твоје.

И ми предлажемо, како рекосмо истом архиђакону, да ћемо поставити у поменик име светости твоје и унапред папа римских, како знамо да је било у стара времена. И нама писмо пошаљите ако су шта саборовали свети оци источни и западни. Тога ради да узнамо ако је добро што се држимо преданога нам од светих апостола и светих Сабора. И Господ позивањем светих да сједини како да будемо једно стадо и

један пастир у самом Господу нашем Исусу Христу. А њему слава и сила с Оцем и пресветим Духом и сада и увек и у векове векова. Амин."¹¹¹

Изванредан пример богословског Богопознања спрегнутог и сједињеног са крајњом и најдубљом могућом смиреношћу и смерношћу. Он се поклања пред Папом као некада Безгрешни Бог пред својим ученицима да би им ноге опрао, пред њима: грешним људима.

Видимо, из ове посланице, да је велика присност Пајсијева са Богом, када он каже да се разумеју Боготројица. Таква је Богосједињујућа сила патријарха Пајсија. Рецимо, његова Богорасуђивања на примеру Огња: Ватра, Зрак, Топлота. Све у једном, троје у једном, а опет има све своје исхођење и рађање. Он пред знатижељнима демонстрира Тројицопознање и показује врхунску Теологију и своју личну високоученост ретку за билокоје, акамоли за оно доба.

Из поља теологије прелазимо на Пајсијево виђење еклисиологије:

"Људи који седе у тами неразумља, видеше светлост велику (Исаија 9, 2; Матеј 4, 16): 'Разумом од лажи избависмо се и царству небеском придружисмо се? Већ лепоту прве светлости човек прекрати и због преузношења изгнан би из раја. Опет нови човек Христос оваплоћењем својим на раније његово поштовање подиже и обожи човека и свукуда испуни истините службе и усред људи положи. А свете храмове испуни милошћу и славом и тајнама освети и храну рајску свима отвори, јер стара времена прођоше и, ево, посташе сасвим нова."¹¹²

"А опет, христољубиви саборе, који сте у освећеној епископији вршачкој свештеноиноци, иноци, свештеници и властела, и сви христоименити људи, послушајте њега и закону повинујте се и поштујте га уместо лика Христовог и уместо наше смерности. Јер ко архијереју част (указује), самом Христу долази. Зато, ако се ко нађе нагао и неразуман и оглуши се о нашу посланицу, такав ће не мало негодовање дочекати и клетву с изопштењем, јер наша смерност благослови њега и шта хоће по закону благословити

-да је благословено, и шта хоће по закону свезати

-да је свезано."¹¹³

"Понизност моја пише свукуда, свим православним хришћанима где год да се налазе:свеосвећеним митрополитима,богољубљеним епископима,преподобним игуманима ,свештеноиноцима и иноцима, побожним протојерејима, поштованим свештеницима световним и свим хришћанима који благоверно верују у Христа. Милост Божија нека је са вама и са чедима вашим."; "Пружите руку на помоћ тргујући док још времена имамо, док трг стоји, да би милост Божија била са вама православнима. Амин."¹¹⁴; "Затим сами пођосмо Божијом жељом."¹¹⁵

Ови први наводи јесу уводи и закључци синђелија које је Пајсије писао. Указују на црквени поредак и на новоствореност новотварности Цркве кроз Христа Богочовека. Без Милости Божје и без Његове жеље ништа у Цркви не бива, што говоре

¹¹¹ Исто, стр. 115 – 118

¹¹² Исто, стр. 107

¹¹³ Исто, стр. 108

¹¹⁴ Исто, стр. 113

¹¹⁵ Исто, стр. 124

друга два навода. Црква је Царква, Цар – ка – Вама. То је област Цара Бога, Т – Зара = Светлости, зато Црква никада не може бити разорена и срушена, јер у њој царује Творац који све може да пресатвори. И то је језгро сваке еклисиологије: "... Господа Бога и Спаса нашег Исуса Христа,..."¹¹⁶ Зато је Црква неуништива, јер иза ње стоји Неуништиви Господ. Зато је и Црквоимани народ неуништив, јер из њега, као Црквоиманог, стоји Неуништиви Господ.

У осврту на књижевну страну Пајсијевог дела, а добар део његових стихира смо већ прегледали, ми знамо да се Пајсије сврстава у стару српску књижевност која по неком неписаном и врло сумњивом правилу не може да парира модерној књижевности. А да ли је тако? Зато ћемо се суочити са неким деловима те књижевне стране Пајсијевог дела, да бисмо покушали да укажемо на њену вредност.

"Овај Стефан уби цара Михаила бугарскога у Велбушкој бици и са својим родитељем Стефаном Урошем III. Овај велики и благочастиви и храбри цар српски Стефан, много пута ратоваше са Агаренима и прегна их с оне стране мора, да се више не спомињу у српском пределу, и покори грчку земљу тј. Серез са околиним градовима и до Силверије, и сами Царствујући Град, и у њему прими почести и дарове и радост и угошћење са весељем. Такође покори под своју област и поморске градове тј. Шипан и Мљет и Дубровник са приморским градовима тако да су и данак давали овом благочастивом. Такву крепост даде му Господ и прослави га у животу и после смрти украсењем моштију. Казују који су у Призрену (да тамо има) неки део главе и у Грачаници два три дела, а друго сам Господ зна. Ако и неке (ствари) слушамо о њему, но многе судбе божје даје свакоме по прозби, онима који га од срца љубе, по божјем извољењу. И поживе на престолу 24 лета, престави се 20. децембра."¹¹⁷

Чак и на овом пољу не заобилази нас гносеолошка приповест: "Сам Господ Зна", патријарха Пајсија, па и приповест о "суду божјем". Али да наставимо причу о књижевној вредности Пајсијевог дела кроз саме примере: "Краљ Вукашин ни мало није пазио нити наду заиска од Бога, но у своме великом хваљењу (рече): 'А шта је Исмаилћанима, можемо их на коњским копитама разнети', није се уздао у Бога који (га) је створио и не помоли се са сузама, не уздахну са умиљењем, као што беше некада видео од превисокога и храброга цара Стефана, када се подиже у борбу на Угре, и ушавши у цркву Жичу архиепископију и павши пре иконом Спаситељевом мољаше се са сузама од топлоте срдачне: 'Господе Исусе Христе, истинити Боже наш, не посрами нас због светог твог имена пред овим поганим народом угарским, но даруј нам крепост и силу, као што си некада даровао родитељу мојему против Бугара, тако и овде бори се са мном и буди ми помоћник против мојих противника, и нека се посраме и погину, а ми ћемо се укрепити силом твојом. Да, Господе, не посрами нас, велики дароватељу и невидљива и непостижна сило, помилуј нас, амин.'¹¹⁸

Следећи пример: "И тада узне иночки образ и би назван на очево име Симон монах, и пошто су прошла три часа, видело се да је тело без душе. Диван је Бог у својим светитељима. И дође свети Сава и помоли се, као што је обично чинио, и у тај

¹¹⁶ Исто, стр. 77

¹¹⁷ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 255

¹¹⁸ Исто, стр. 258

час оживе духом и постриже га, и опет за мало умре, као што пише и у житију."¹¹⁹;
"Тако Бог прослави оне који га славе."¹²⁰

И опет у драгоценом Предговору професора Јовановића имамо крајње тачну оцену Пајсијевог књижевног рада:

"У широком распону свог литерарног стварања патријарх Пајсије је тежио узорима својих великих претходника. Нудила му се богата традиција српске књижевности, коју је он настојао достићи својим стваралаштвом. Његово укупно дело је неуједначених уметничких домета. Својим службама он се скоро потпуно приближио најлепшим остварењима старе српске поезије. У прозним списима остварена је једноставност израза. Његовим делом се у суштини окончава период богатог стварања српске књижевности на српскословенском језику."¹²¹

Морамо додати да ови, Пајсијеви, прозни наводи које смо изложили имају неко песничко дејство и остављају утисак језичког иконописања. Као да се пред нама ствара слика древних немањићких времена и као да ми у ту слику ураћамо губећи се у њој. Утисак толико јак да нас у својој јачини неком својом бљештавом светлошћу истовремено заслепљује и одбија, али и освешћује.

И опет се у свом духовно – списатељском раду враћамо на Божански поглед и на мудрост *Божанског погледа*:

"Када се божаствена жудња распаљиваше,/ брата свог љубав заборавио ниси,/ из далеке земље дошао јеси у своје отачаство,/ брата умрла нашао јеси/ и пошто ридање и вапај велики беху/ да с тим престану наредио јеси,/ и руке своје преподобне увис подигавши/ са сузама се помолио јеси Господу Богу своме/ и Божјим мигом брата оживео јеси,/ и жељу остваривши првовенчани краљ Стефан/ сада се мења и Симон се монах нарече,/ слава дивноме твом доласку."¹²²

"У светлости светих добродетељи/ просијао јеси светелећи као сунце,/ осијавајући све праведним сијањем,/ данас се радују сви родови/ отачаства језика српског/ моштију твојих јављањем,/ све испунио јеси благоухањем/ и просветлио јеси отачаство/ сваком лепотом,/ мигом божаственог Духа/ све примио јеси,/ многострадални Урошу,/ моли се за нас/ штоватеље светого спомена свог."¹²³

"Ето, данас, светло велико/ јави се српском роду,/ црква што потпуно опусте/ опет се мигом Божјим обнавља/ на похвалу твоју, Урошу преблажени,/ моли се за нас/ творитеље светог спомена твога."¹²⁴; "Мигом преблагот Владике Исуса Христа и оне која га је родила, свемоћне Царице и Владичице наше Богордице, и светих српских просветитеља, подигоше ме на овај престо."¹²⁵

И: "А мигом предоброга владике мојега Христа и пречисте и преблагословене Владичице и Богородице, која му је послужила, и светого и благороднога мученика били смо присиљени да почнемо повест укратко, и са нашим дворским, као што ћеш

¹¹⁹ Исто, стр. 254

¹²⁰ Исто, стр. 262

¹²¹ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 29, 30

¹²² Исто, стр. 34

¹²³ Исто, стр. 62

¹²⁴ Исто, стр. 63

¹²⁵ Исто, стр. 135

напред сазнати, само да не предамо забраву (оно), што смо могли постићи помоћу божјом и Светога."¹²⁶

Пример: "Свакако божјим смотрењем."¹²⁷; "Шта ћу казати, било је неко божје смотрење, као што каже Господ у еванђељу: 'Не може се град сакрити стојећи на врху горе ни свећњак под мерицом, но на свећњаку, да онај који улази види светлост (Мт. 5, 14)' "¹²⁸

Мудрост Божанског Погледа, Са – Мотрења, Про – Виђења, Про – Вид, Пра – Вид, Све – Вид, Миг Божји. То је Мудрост Божанског тајновито – откривенога управљања, а већ смо напоменули да нико у историји није тако беспрекорно изградио теорију Божјег допуштења, која је, такође, у склопу Божанског провиђења. Синонимни појам провиђењу јесте Промисао, Про – Мисао, Пре – Мисао и Пра – Мисао. Пре и пра мисаоност Бога о целокупној творевини. Свет је овај једна од мисаоности Бога, мисаоност која је је приближна мудрости тј. Мудрости Божанског Погледа.

Остаје још само осврт у *Житију Цара Уроша*, у последњем пасусу, стоји као порука и поука свемудрог учитеља који није заборавио да изнесе пред, знања жељне ученике, своје свеучитељство.

"Пошто је прошло неко време, мени смерном и многогрешном, као што рекох напред, јави ми се једном (Урош) у сну, и изложих му тропарак и кондак. Опет од љубави и усрђа долажах да се поклоним, и опет ми се јави говорећи: 'Зашто ме забраву предадoste.' И дивих се много часова шта да чиним о овоме ја невежа, у недоумици сам одакле ћу почети. Опет по Божјем извољењу, колико ми Господ разум даде, присилих се и са дворскимa почех (писати) прво стихире малога вечерња са читањем из пророка и друго по реду; канон измешан, први Богородици потом пророку, затим и светоме, све по реду како треба да буде славословље, и састависмо службу бденија, као што ћеш видети. Ја грешни не знам хоће ли ово бити угодно пророку и светоме. Сам Господ зна. А молимо вас и убеђујемо, оци и братијо и чеда, ако што буде погрешно, било у којој стихири, или у којем реду или у којој речи, исправљајте, а не куните Господа ради. Јер не писа Дух Свети ни муж свети, но рука грешна и дух малаксао, у последња времена невољна и насилна од безбожника. Сам Господ зна да само од усрђа и љубави ово написах вашој љубави, да благодат божја буде са свима вама и 'будемо ми једно стадо и један пастир (Јн. 10, 16)', и јер њему припада слава, част и поклоњење, Оца и Сину и светоме Духу и сада и увек и на векове, амин."¹²⁹

Као оставштина за будућност стоје ови последњи редови из *Житија Цара Уроша*. Његова фактографија има и један део визиографског. Она, једним делом, почива и на виђењу Пајсијевом цара Уроша и на објави самога цара Уроша Пајсију.

Пајсије, такође, исповеда и своје дубоко укорене, али и преобаране *нонадментизме*. Он полази од тих исповедања своје многогрешности и моли све своје будуће следбенике и проучаваоце да, "Господа ради", не куну, већ исправљају. А за Пајсија је: "Господа ради", исто што и рећи: *Истине ради*. Истине ради да га

¹²⁶ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије – Пајсије Јањевац: Житије Цара Уроша, Београд, Просвета, 1968, стр. 251

¹²⁷ Исто, стр. 257

¹²⁸ Исто, стр.

¹²⁹ Исто, стр. 264

исправљају, а не куну. Тако да је патријарх Пајсије већ тада био свестан да његово дело може садржавати неке омашке и погрешке. Али његово дело није било клето, већ поништавано. Част заиста припада изузетним појединцима који су се трудили да дело ово аутора не замре, већ да светли кроз векове.

А самим тим да би се што тачније приближили делу патријарха Пајсија, користићемо се записима неких од тих изузетних појединаца који су се бавили ликом и делом Пајсијевим. Први од њих је уважени професор Павле Поповић:

"Пајсије је леп тип књижевника и књигољупца. Малопре поменуемо његове каноничне визитације; кад год их чини, он се поред црквених послова бави и књигом."¹³⁰

"*Живот Цара Уроша* је врло мали спис. Уз то, он није чиста биографија Урошева него је ту и историја, врло кратка, о догађајима који су претходили; писац је хтео да прикаже узгред 'откуда изникосе Срби и по чему'. Има и догађаја познијих. Укупно ту је реч о генеологији Немањића, цару Душану, Урошу (убиство), Вукашину (битка на Марици), Лазару (генеологија његова), о томе како су Урошове мошти пронађене, о спаљивању св. Саве. Има засебан увод као и засебан крај; ту писац казује побуде писања: како му се 'свети и благородни мученик' (в. наслов) тј. Урош, јавио и наредио писање.

Којим се изворима служио при састављању свог списка Пајсије сам казује некипут. На једном месту у почетку он каже: 'Једно нађох у српском летопису, а друго у Родослову и у хрисовуљи пећкој што је и данас у пећкој цркви'. Мало даље, код смрти Стефана Првовенчаног, пошто ју је испричао, он додаје: 'као што пише и у житију'. Још даље, говорећи о Дечанском, он се позива на 'животопис' овога. Код кнеза Лазара, разлажући како је трагао за пореклом његовим, он се извињава: 'у житију његову, које је у Раваници, не нађох, већ само у једном летопису'. Али и без његова казивања ми можемо наћи који су све били извори његови. Пајсије је добро версиран у књижевности времена Немањића и старе државе српске. Он је знао ваљда све старе српске животописе, и служио се њима; знао је и родослове и летописе."¹³¹; "Како је одавно утврђено, наши биографи средњег века не показују ни најмање трага да су се служили Савиним делима; ево сад Пајсије јасно показује утицај српског просветитеља. Он је први биограф који то чини."¹³²

"Књижевно, *Живот Цара Уроша* врло је пријатан спис. Причање иде у њему живо и садржи гдегде лепих а и наивних описа. Малочас поменути епизод о пастиру и запуштеном гробу, на пример лепо је испричан а наиван је. Живо је испричан бој на Марици; ту је и пуно појединости за које не знамо одакле их је наш писац поузимао. Иначе, по композицији на пример, дело је више расуто, није стегнуто у одређене размере, нити има свога јединства. У излагању нема реда, писац се понавља неки пут, а неки пут чини разне екскурзије; час по па каже: 'да се вратимо на пређашње', или: 'опет ћемо се вратити на пређашње'. Наравно, спис је потпуно у традицији средњег века. И врста којој припада и обрада његова имају, чисто и бистро, обележје тога врло старог

¹³⁰ Павле Поповић: Из књижевности, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1972, стр. 117

¹³¹ Исто, стр. 120

¹³² Исто, стр. 122

доба. На другој страни међутим, у време када је Пајсије писао, српски је народ дао песнике који су чист израз Препорођаја и епохе за њим. Патиријарх Пајсије је, одиста, далеко заостао за својим временом. Ипак, у нечем се он везује за једну модерну струју, а то је за српске народне песме. Има нешто мотива који су из нашег писца прешли у народну поезију. Тако легенда о убиству цара Уроша, уопште. Извесни детаљи те легенде, такође. Опис сабора који је Вукашин сазвао у цркви св. Аранђела код Призрена представља клицу познате песме *Урош и Мрњавчевићи*, коју је могао саставити само песнички таленат првог реда."¹³³

Из ових навода видимо много описа које је приложио професор Поповић. У њима као да потврђује речи самога Пајсија. И његове записе по виђењу цара Уроша, и његово извињавање тј. осећај многогрешности из кога моли да га исправљају, а не куну и његову светосавско–просветитељску, духовно–наследну црту. Пајсијева фактографија је делимично, као што смо већ напоменули, и визиографија и као таква она се уноси у хагиографију по Пајсијевој формули већ реченој: "са Богом изложих", и: "Ја примих од Господа што и вама предадох". А што би пајсијевски значило: *Ја примих од Истине што и вама предадох*. А то је закључни моменат сваке фактографије.

У следећој фази изложићемо неке погледе професора Томислава Јовановића у његовом већ навођеном Предговору.

"Упркос невољама и сиромаштву, у Пајсијево време обновљени су многи храмови и изграђене многе цркве. Црквено градитељство, додуше, са скромним остварењима, без монументалности и уметничких домета какви су остали из ранијих епоха. Ипак, истичу се три подручја у којима се градило више него у осталим крајевима. То су северна Далмација, Црна Гора и шири појас долине Ибра и Рашке, од Краљева ка Тутину.

Међу сликарима Пајсијевог доба нарочито се истичу Страхиња из Будимља и Георгије Митрофановић. Бројни црквени сасуди и предмети за богослужбену употребу од сребра, уметнички изграђени, настају у истом периоду. Изграђују их познати златари Аврамија Хлапович, Иван Милић, Радојица Мужанин, Стефан Ивановић и Нешко Пролимлековић."¹³⁴

"Рекло би се да је сам патријарх Пајсије умногоме допринео јачем оживљавању црквеног и културног живота. Он иде у ред оних личности које су код Срба обнављале и поново покретале већ осуте и запуштене духовне токове. Иако без своје државе, српски народ је у то време био органозован око своје Цркве. Тиме је патријарх имао још већу и значајнију улогу: да представља читав народ. Патријарх Пајсије је у томе показао велику умешност."¹³⁵

"У извесном броју Пајсијевих радова успоставља се наглашенија духовна веза са српском прошлошћу пре доласка Турака. О томе нарочито говори његово шире занимање за две личности из лозе Немањића."¹³⁶

"Житије светог Цара Уроша не држи чвршћа композициона веза тако да оно, својим расутом мозаичношћу чак не успоставља ни основне обресе Урошевог

¹³³ Исто, стр. 123

¹³⁴ Патиријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 10

¹³⁵ Исто, стр. 11, 12

¹³⁶ Исто, стр. 18

литерарног лика. Више је присутан краљ Вукашин као контраст ономе што би требало да оличава Уроша, који је, опет, у читавом спису остао неухватљиво далек."¹³⁷

"За разлику од Пајсијевих синђелија, које садржинских већим делом припадају заједничком обрасцу, *Посланица папи Урбану Осмом* настала је из пишчеве непосредне потребе да објасни зашто не може да прихвати унију Српске православне цркве са западном хришћанском црквом."¹³⁸

Трећи писац, Димитрије Богдановић у *Старим српским биографијама*, на последњим странама књиге, даје основне биографске податке патријарха Пајсија излажући их чисто фактографски. У својој, пак, *Историји старе српске књижевности* Богдановић Пајсија види пре свега као човека – прелома епохе, из средњовековног у један још увек до крај необликовани књижевно – филозофски пут, али ипак нови пут.

У сваком случају ово су само неки од изузетних појединаца који су се бавили не само делом патријарха Пајсија, него и уопште старом српском књижевношћу и старим српским мудрописачким стваралаштвом.

Ови натписи које смо навели имају и своју критиколошку страну, али они указују да је патријарх Пајсије био једна обновитељска, препородилачка и духовно – стваралачка личност светосавско – просветитељског типа.

Свемудризам Пајсијев оличен у његовом мудрој вођењу живота, што показује и његова дубока старост, показује се и у његовом градитељству и обновитељству. Свемудризам Божјег благовођења кроз пакао владавине ђаволског научења највише се оличава у самој Пајсију. Мудрост се огледала с једне стране у стремљењу ка самој Богу, али и са друге стране у јасном жигосању и разобличавању ђаволског наука и владавине ђаволског наука. Али и у самој борби са ђаволским науком. Конкретној борби. У својој *Новој српској историји* професор Душан Батаковић записује:

"Срби су се први пут вратили на светску историјску позорницу у 'Другом рату' вођеном између Аустрије и Турске (1593 – 1606)."¹³⁹

"Премда је сам устанак био угушен, одреди српских хајдука, на чијем челу су се налазили Дели Марко, Старина Новак, Ђорђе Рац Сланкаменац и многи други и даље су проваљивали дубоко у турске територије, палећи све до Софије и Једрена."¹⁴⁰

Борба насупрот владавини ђаволског наука имала је двоструки карактер. С једне стране: одмазда од стране ђаволског наука, с друге стране борба на све или ништа убедила је турску власт да попусти и направи уступке. Ту наступа дипломатска мисија Пајсијева. Иако истребљење од стране управе ђаволског наука се системски наставља, чине се и неке олакшице које покрећу обновитељски дух првенствено Пајсија, па и свих осталих чинилаца. Можемо само рећи да је, неким случајем, то било слободно и мирнодобско време које су имали други народи, препородилачки замах Пајсијев би био свакако пребогат и ван сваке сумње.

Уз сву владавину ђаволског наука можемо, без зазора рећи, била су то пајсијевска времена. Иако тада руководећи ђаволски наука све обузима, Пајсије, ипак, увиђа Божју благовољу.

¹³⁷ Исто, стр. 27

¹³⁸ Исто, стр. 29

¹³⁹ Душан Т. Батаковић: *Нова историја српског народа*, Београд – Војна штампарија, 2000, стр. 124

¹⁴⁰ Исто, стр. 125

На страни 82 *Сабраних списа у Житију Светог Симона (Стефана Првовенчаног)* најпрецизније се одражава ђаволски наук: *неког бега научи ђаво. Али и: ако и беху пустошења и паљевине, но Божјом благонаклоношћу и до данас се сабирају иноци.*

Закључујемо да пустошење ђаволског наука не може зауставити силину и снагу Богоблаговоље. Иако је нацрт ђаволског наука планирао да истреби сваког припадника српског народа, али кроз сву ту ђаволску науку пролази свеснага Божје благодати, а ту је спаситељска изабраност српског, па и сваког другог народа.

У последњем пасусу, који смо већ наводили, *Житија Цара Уроша*, патријарх Пајсије каже: *колико ми Господ разум даде, и: Сам Господ зна, и поново: Сам Господ зна да само од усрђа и љубави ово написах.*

Прво потврђује дух Богоразумља који смо указали да води порекло од српске средњовековне духовности као на пример онај већ поменути навод Данила Пећког у појму: "богоразумним речима". У овим наводима двоструко потврђујемо ту философију Богоразумља коју можемо још и назвати трзвеноумљем. Богоразумље, Богомудрост, Богознање. Сверазумље, свемудрост, свезнање. Дух Божје мудрости стичимо, у Божјој мудрости почивајмо, кроз Божју мудрост се спасавајмо. Такав истински пастир, можемо рећи и Богопастир, био је патријарх Пајсије.

А: Сам Господ Зна, само још јаче наглашавамо и сенчимо оно што провејава кроз читав знанослов Пајсијевог дела. Сам Господ Зна, то је траг и печат Божјег свезнања на нама и у нама. Истину до краја и у потпуности може знати само Истина. А Господ је та Истина за патријарха Пајсија и знање Господње јесте једина мера свеукупног знања. То је Пајсијева тачност у Богу. До краја све једино: Сам Господ Зна. А не неки људски арбитар. Смртни и пролазни. И то је за патријарха Пајсија, алфа и омега сваког познања. Зато Пајсије каже да оно што од Господа прима и другима предаје. А шта за аутентичног хришћанина и Православца, осим Господа, може бити свемеродавно? Наравно, ништа! Зато је једино знање – знање Господње, остало је незнање. Или Богозналац или незналица. Тиме видимо да је патријарх Пајсије сав у Божјем знању, и сав у томе да само од Божјег знања зависи читаво његово дело, што списатељско, што градитељско. И у Божјем знању једина је потврда његовог целокупног стваралштва. И то је једино одлучујуће у његовом животу и његовом свежићу. Шта ће Бог рећи за моје дело? То је питање које поставља патријарх Пајсије. Не шта ће људи рећи, већ Бог! Божји је суд! Грешни човек пред безгрешним Богочовеком. Зато њега није погађао временски суд, колико суд Вечности. "Господа ради", говори Пајсије остављајући духовним потомцима да га исправљају, а не куну. И прво исправљање јесте превођење Пајсијевог дела са црквенословенског и српкословенског на новосрпски, вуковски језик. Исправљање, а не рушење.

Управа ђаволског наука побеђена знањем Господњим, Богоблагознањем. Знањем и о будућем ослобођењу, слободе у Господу. Ђаволски наук ништења, истребљења. Ђаволски наук пустошења, демонски ометач сазнања и спознаје смењује се нововековном новојављеношћу слободе отелотворене у Устанку. И све опет до неких нових историјских страховлада ђаволских наука и до неких нових ослобођења Господњих.

Нема новотваризма без Богонадахнутог стваралаштва које доносе генијални и умотворни Богопојединци. Јер они су прави наследници најистинитијег Богопојединца = Богочовека Христа.

Сваки новотворачки чин јесте приближавање Новој Твари у Будућој Вечности. Зато сваки стваралачки акт јесте изображавање те Нове Твари.

И Патријарх казује:

"Данас весна благоуха/ јављањем моштију твојих/ и нова твар ликује/ радујући се./ гледајући данас чудо преславно./ зборови појући дивљаху се/ весеље неизрециво показујући./ Урошу свечасни и премили: Сили твојој слава, човекољупче."¹⁴¹

Софиографски = Мудрописни значај патријарха Пајсија лежи у проницању у Божје мудрости. Софијанизам јесте духовни покретач Пајсијев. Свемудрост јесте свеумудрење човека. Свемудрост јесте знање сваке мудрости, па и изопачене мудрости коју зовемо лукавост тј. свелукавост ђаволског наука. Јер Свемудрост јесте Софија = Премудрост Божја = Христос Богочовек. Умудрен Богомудрошћу Пајсије оставља зоставштину мудрости живота, животописа и за будуће нараштаје, а сам наслеђујући Богомудрост светосавља из давнина, мудри књижевник са ризницом старог и новог, учитељ који нас је мудронауком научио како да препознамо и како да уклонимо смернице ђаволског научења и како се отворити ка мудрости Богосазнања које је ризница сваког знања. И оног знања о незнању: убиственој творевини страховладе и управе ђаволског наука.

Богосазнање јесте Свезнање. Иако се може осетити само делић тог Свезнања – Богосазнања, али и делић од камена је камен, тако је и делић Свезнања, ипак, неко свезнање. То је значајна поука патријарха Пајсија.

Нашавши се у ништителском и истребљивачком времену управе ђаволског наука заједно са остатком остатка свог народа постао је пример и својим личним животом и својим писаним делом како се надилази тај исти ђаволски наук и како се стреми ка богонаучености Господњој.

Ђаволски наук, превазишавши мудрошћу Господњом, Богонаучењем и знањем Божјим, Пајсије, моли Бога да нас умудри, ознани и поучи.

Приближавајући се заокруживању излагања о делу патријарха Пајсија, можемо рећи да је патријарх Пајсије најзначајнија књижевно – философско – теолошко – научна фигура XVI/XVII века у српској култури и духовности. Покушај да укажемо на његов философски, мудрописачки значај имао је за циљ изображавање његових духовних погледа које је ставио на папир и претворио у једно духовно – мудрописачко и списатељско дело.

Појмовни склоп који смо покушали да осликамо показује да пред нама не стоји тек само нека узгредно списатељска особа која пише ради писања, него личност високих божанских сазерцања која је та стечена сазнања успела да искаже и претвори у писани облик.

Патријарх Пајсије је, такође, и сведок времена и догађаја, а у неким ситуацијама и састворитељ историјских прилика.

¹⁴¹ Патријарх Пајсије: Сабрани списи, Просвета, СКЗ, Београд, 1993, стр. 60

Можемо рећи да је он творац одређене софиоцентрике, сагледавајући и сам живот кроз пресек свемудрости.

Софиоцентрика јесте један философски и софиографски правац, а идеја водиља свих оних који се труде и стреме да достигну Божју Мудрост, а та Мудрост и Премудрост јесте сами Господ Исус Христос. Једина Мудрост која нам може помоћи да пребродимо муке и издржимо најтеже, али која нас може поучити и најузвишенијем Блаженству: Себи!

Будући и сам књигољупцем био је ризничар и чувар свих записа духовног стваралаштва. Увиђајући значај писане речи као да се водио максимумом да је перо моћније од мача. Био је пастир у сваком смислу окупљајући око себе и Цркве све људе: народ, писце, сликаре, духовнике, занатлије,... Сакупљао је све који су могли да учине нешто за свенародну корист, осватљавајући образ и утирући пут потомака.

Софиоцентрика Пајсијева састојала се у проучавању и поучавању Божје Мудрости, теоријски и практично. Божја Свемудрост учи нас и неком најситнијем животном – практичном поступку, али и највишим духовним узлетима. Томе у прилог сведоче и његов стоседмогодишњи живот, али и његов духомудри рад.

Софиоцентризам Пајсијев јесте обједињујуће Богоразумље, Богосазнање, Богонаука, Богопросвећивање, Богословље и многоструки број других духовних облика. Софиоцентризам је и легитимација Пајсијевог читавог дела. Софиоцентрика јесте једна методика Софиоцентризма, струјање Богомудрости кроз појединачну личност, у овом случају кроз патријарха Пајсија осећеног Божјом Свемудрошћу.

И као да се његово дело духовно предањски пренело као порука у менталитет и историјско памћење једног народа. Носећи са собом Свенауку Божјег Слова кроз векове до Последњег Дана.

Немогуће је дати неки свезакључак о патријарху Пајсију свемудром учитељу православног света, Христофилософу и Богокњижевнику. И својим личним примером и својим залагањем и својим стваралачким поступком оставио је траг у српском духовном простору, траг који стално губимо и на крају стално налазимо. Наука, мудрост, вера и уметност сједињене у мудром учитељу патријарху Пајсију.

У коначним закључцима које износимо о патријарху Пајсију осврћемо се и увиђамо колико год смо забележили о њему схватамо је недовољно, увек остаје неки неисказани део, нека апофатичка страна. Јер сви Богонапори које је Пајсеј чинио доводили су једино и искључиво до Божанске Тишине, до Божанског Тиховања, Тишине Слова Божјег, те громогласне Тихости Божанства, а то је та неисказана страна патријарха Пајсија

И да се не понављамо исувише. Патријарх Пајсије, рођен 1542. године, предаствио се у Господу између 1647. и 1649. године. Био је најзначајнија књижевна – философска и богословско – научна фигура српске духовности и културе XVI/XVII века, зачетник софиоцентрике као једног особеног и посебног философског и мудрописачког правца и метода, сматрајући једино за извориште знања, учења, просвете и мудрости, Господа. Трудећи се свом својом снагом и силином да свој народ, а кроз свој народ и све остале народе, приведе к Њему = Свемудрости свемудрих.

Мандић Давор

